

EGYHÁZI UJSÁG KÖNYVTÁRA
SZERKESZTI: BARABÁS SAMU KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS LELKÉSZ.

1

„HITTEM, AZÉRT SZÓLTAM.”

(VALLÁSOS ELMÉLKEDÉSEK.)

**IRTA:
DR. MAKKAI SÁNDOR.**

Az Egyházi Ujság kiadóhivatala
Kolozsvár, Magyar-utca 3. szám.
1913.

Édes anyámnak.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Ne add el! - Ne változtasd! 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.hu>

TARTALOM

Előszó.
Az örök Advent.
A nyugtalan szív.
Békesség a földön!
Isten dicsősége.
Uj év küszöbén.
A kenyér.
A legboldogabb tapasztalás.
A választottak.
A fehér kő és az elrejtett manna.
Az Isten gondot visel.
A mi árvaságunk.
A Gecsemánében.
A megvetett kő.
Húsvéti alakok.
Galileában.
Husvét után.
Az első vércseppek.
A királyi út.
Az örök tiltakozás.
A szabadság vallása.
A márciusi eszmény.

ELŐSZÓ.

Az *Egyházi Ujság* könyvtárának első számaként jelenik meg ez a könyv, amely vállalatnak az a célja, hogy a nagyközönség minél szélesebb rétegeibe, minél könnyebben megszerezhetőleg vigye szét az új magyar protestáns építőirodalom termékeit, örök eszméket és ideálokat új köntösben. Hogy tehát e kis, szétszórtan itt-ott, többnyire az *Egyházi Ujságban* részben már megjelent elmélkedéseket összegyűjthettem, azért a magam részéről *Barabás* Samu lelkész úrnak, az *Egyházi Ujság* érdemes szerkesztőjének tartozom hálás köszönettel. Hogy ez elmélkedések hol láttak először napvilágot, azt mindeniknél megjelöltem, kivéve természetesen az újakat, melyek először itt kerülnek nyilvánosság elé. Mindannyiukon tettem simításokat, de többnyire csak a formát illetőleg, hogy a kötet egységes lehessen. Maguk az elmélkedések az én vallásos világnézetem arculatát tükrözik úgy, ahogy az élmények és tanulmányok szövedékén át eddig kialakult. Bár természetes, hogy írásaimra olvasmányaim is hatással voltak, mégis formában és tartalomban egyaránt az én személyiségeimet hordozzák, s ezért mondhatom: „Hittem, azért szóltam.” Az első indításokért s az irány kijelöléséért, melyben e téren haladtam s haladni akarok, e helyen szeretettel és hálával emlékszem meg dr. *Ravasz* László, volt professzorom, a kiváló igehirdető nevére, abban a meggyőződésben, hogy az ő munkája nyomában s vezetése mellett fog még ezután fakadni egy új magyar protestáns építőirodalom.

A könyvet *Édes anyámnak* ajánlom, aki szerető gonddal figyelte eddigi fejlődésemet.

Kolozsvár, 1913. június havában.

Dr. Makkai Sándor.

Az örök Advent.

Életének jobbra, tökéletesebbé tételére örök vágy hajtja az embert. Nem volna élet a földön, ha ez a vágy nem élne bennünk. A körülöttünk folyó élet a maga változandó, véges, bizonytalan mivoltával kinosan nehezedik reánk, a föld minden viszonylata fájdalmas suttogással hirdeti, hogy itt nincs állandóság. De az ember mindenha szomjasan kutatott a jelenségek tűnő világában egy állandó alapot, egy örök jelentést, melyben élete biztosítékát, az élethez való bizalmának szilárd alapkövét s ezáltal a változhatatlanságra, bizonyosságra sóvárgó lelkének elpihenését megtalálja. Mert mindaz, ami változik, ami törvényszerű rend nélkül látszik lefolyni, ami véletlen, ami kiszámíthatatlan, ami megérthetetlen: fáj az embernek.

Az ember vágya egy olyan élet, mely nem ismer változást, halált; melyben terveit véletlen hatalmak meg nem zavarhatják, melyben önmagát akadálytalanul megvalósítani, énjét tökéletes kifejlődésre vinni sikerüljön. A világ, amelyben élünk, ezt az állandó, zavartalan teljességet nem ismeri. Itt az örök harc hazája van; mi az örök békét keressük, az élet derült nyugalomát, melyből minden erő sarjadzanak. Ha pedig bennünk a világ e vágyat kelti: úgy mi nem vagyunk az ő rabszolgái, mi mások vagyunk, mint a világ. Bennünk él valami, a mi több, mint a por; melyből minden élet és minden jó, igaz, szép az életben származik. Ezt nevezzük mi léleknek, mely öntudatunkban nyilatkozik. Érezzük, hogy a lélek mibennünk nem a világ szülötte, hanem egy szikra, mely minden élet őskohójából, egy örök szellem tüzének időn és világon felül lobogó végtelen tengeréből pattant ki. Ez örök valóságot, kinek részesei vagyunk, kinek képét szívünk legforróbb vágyakozásával vetítjük ki magunk elé a végtelenbe, dadogó emberi nyelvünk így hívja: Isten. Ő az egyetlen, kiben tökéletes, változásoknak alá nem vetett élet lobog, kiben együtt van minden erő, minden igaz, minden jó, minden szép; kiből az egész mindenség származott. Ép ezért minden vágyakozásunk szála összefut abban az egy vágyban, hogy feléje törjünk, hogy elérjük őt, kiben életünk teljessége van. Az élet teljességére vágyódó embert, méltán nevezi a biblia Isten után epedőnek. Ameddig a multakba visszalátni képesek vagyunk, tele van az emberiség útja Isten után epedő emberi lelkekkel.

Az emberi élet örökóta egy nagy Advent volt: vágyódás a végtelen után, a tökéletesség után, melynek itt e földön örökké hiányát érezte az ember.

Majdnem kétezer esztendeje, a föld egyik zugában, Galilea pálmaligetei közt ez a vágyódás egekre csapkodó lánggal lobogott fel. Egy kétségbeejtő jelen minden nyomorusága, egy nemzet összetört reménységei, hazuggá lett álmai szoritották ki azt az emberek lelkéből. Nagy fájdalmak, nagy hiányérzetek, egy kinos, bizonytalan élet reménytelensége alkották a talajt, amelyen a váradalmak virága bimbóba pattant. Az emberek lelkéből egy fényes álomkép hajtott ki és rajzolódott szemeik elé: egy eszményi ország képe, hol minden fájdalom és nyomoruság megszűnik, hol Izrael népe dicsőséggel fog uralkodni a világon az ígéretek szerint. Várták az Isten országát. És egy emberi lélekben, kiben fokozottan gyűlt össze a jelen minden fájdalma, csodálatos virágzással fakadt ki a váradalmak tavasza. Jön és hirdeti: Örüljete és újjongjatek, boldog emberek, az Isten országa közöttetek van! A Názáreti Jézus volt az, kinek föltárult a mindenségben uralkodó szeretet titka, áttüzesítette a szívét, léletté vált benne s egy nagyszerű emberi életfolytatásban örök erőforrásként áradott ki minden idők emberei számára. Jézus saját szívében összekötötte a földet az éggel és utat mutatott az Isten felé törő emberiségnek.

Azóta sok idő telt el, de e fényes eszmény szakadatlanul ott lebegett az emberek szemei előtt s az idők folyamán itt is, ott is fellobogott egy-egy forró, bizonyágtevő szív, hogy utat mutasson a zarándokseregnek. A barát, aki túlradó szívvel tanítja zsoltárt énekelni „madártestvéreit” s a susogó faleveleknek meséli el, hogy szívében érzi Istent; a másik barát, aki egy hazug-

ságokkal telt világban, a lelkiismeret szavára hivatkozva, új utat tör az ég felé; a sziklalelkű ember, aki eszményét, Isten államát titáni erővel önti földi formákba és a többiek százan meg százan mind az Isten felé vivő út zarándokai voltak s vezettek azon az úton másokat is.

Az örök Adventben élünk mi is. Világot hódító tudományunk, művészetté emelt számításaink, vakmerő álmodozásaink között az, ami mindezeknek végső alapját képezi: egy állandó, tökéletes, boldog emberi élet hiányérzete a mi szívünket is égeti s égeti, mi úgy érezzük, jobban, mint régen. Mi is vágyódunk az állandóságra, életünk tökéletességére, önmagunk teljes megvalósítására, egy rendületlen alapra, melyen minden vihar között a szélcsendet megtaláljuk. Az Advent: egy jobb életre való vágyakozás, a modern ember lelkét is betölti.

Nyugalomra vágyunk. Keresünk egy olyan fundamentumot, melyen zavartalanul tudjon kibomolni életünk teljes virága. Kívánjuk, hogy a jelenségek változandó világában megkapjuk az örök tartalmat, azt az örök jelentést, melyben minden titok fényessé váljék, melyből minden vigasztalás sarjad, melyben minden vágy beteljesül. És *erőt* óhajtunk, mely gunyoljon minden kételkedést, megállást, meghátrálást, mely diadalmaskodjék a véges világon. Az élet teljességét, az igazi *békességet* óhajtjuk tehát.

Ez a fényes, örök, egyetlen emberi ideál, melyben minden más felolvad, ott áll előttünk a Názáreti Jézus személyében, ki ezt a békességet Istenben megtalálta, átélte s számunkra is átélhetővé tette. E sugárzó lelkű génius, Isten gyermeke áldott szíven át vezet a mi útunk is a békesség örök forrása, Isten felé. Őt kell hát megközelítenünk, átélnünk, hogy átélhessük Isten életét.

Az örök Advent fájdalmas világában felgyul a reménykedés csillaga: hiszen emberi szíven át szól hozzánk az Úr és emberi szíven át vár minket az Úr. Keljünk fel és induljunk az Adventi éjszakában, a csillag vezetése mellett - Betlehem felé!

(Egyházi Ujság 1911. november.)

A nyugtalan szív.

- Adventi gondolatok. -

Az adventi hangulatot örökszép szavakban fejezi ki Augustinus ismeretes mondása „*Uram! Magadhoz hasonlónak teremtettél és nyugtalan a mi szívünk, amíg tebenned meg nem nyugszik*”

„*Magadhoz hasonlónak teremtettél.*” ebben van kifejezve az emberi szellem azon legősi, legeredetibb öntudata, hogy ő e véges, változó világban romolhatatlan koronát hordoz, mely felül ragyog a földi viszonylatok fájdalmas, zürzavaros fonadékán. Isteni nemzetség vagyunk, több vagyunk, mint világ. Szívünk legmélyén, mint ringó bölcsőben, szendereg egy istenarcu gyermek, az a mi jobb emberünk, akivé lennünk kell. Egész valóságunk arra van teremtve, hogy a bennünk szenderegő szellem, Isten tűzlelkének szívünk mélyén rebegő szikrácskája hatalmasan lobogó, tiszta lánggá növekedjék. „Magadhoz hasonlónak teremtettél” és azért kell, hogy hasonlónak is legyünk hozzád, Uram, hogy gyarló, torz, veszendő vonásainkon a te örökszép szellemi arcod tiszta vonalai tűnjenek elő.

Ez az ősi öntudat az adventi hangulatok alapja. Azáltal lesz azzá, hogy szívünket örök vágyakozás égeti hasonlónak lenni Istenhez, megvalósítani ezt az ősi rendeltetést. Mert „*nyugtalan a mi szívünk, amíg tebenned meg nem nyugszik.*” Akkor fog megnyugodni, amikor valóban hasonlónak is lettünk öhozá. És ép ezért nyugtalan, mert érezzük, hogy nem vagyunk hasonló, hogy messze estünk tőle, hogy nem az ő vonásait viseljük. Mert a fényes, büszke, diadalmas arcot, melyet szívünkben hordozunk, beárnyazza a mi sötét, bűnös életünk. Minden fájdalom abból születik, hogy jobb valóságunk kifejlése elé saját magunk ezer akadályt gördítünk. És szívünk hánykódik, küzd, vergődik, nyugtalankodik, mert a benne lobogó tűz keresi az utat az ég felé. Tudni, érezni, hogy Isten gyermekei vagyunk és nem találni meg az utat feléje: ebből születik az a nagy fájdalom, az élet adventje.

Ám az advent mégsem csak ez a sötét, fájó valóság. Nemcsak azt jelenti: érzem, hogy van bennem valami nemes érték, de tudom, hogy nem fog diadalt aratni; érzem, hogy életem több, mint e néhány arasznyi földi lét, de látom, hogy mégis meghalok; érzem, hogy növekednem kellene, de jaj, napról-napra pusztulok és megrendülve látom, hogy nincs segítség. Nem. Az advent több ennél. Annak, akinek csak ennyit mond az élet, sohase volt és sohase lesz adventje.

Kell, hogy az a vágy, mely ég felé sarkal, erősebb legyen, mint a föld hatalma. Kell, hogy az élet minden tagadó szavára erősebb „nem”-mel feleljen a lélek, mint ahogy a tiszta érc is annál nagyobb csendül, minél keményebben vágnak rá. Ha lemondanánk minden szent és nemes reményünkről, akkor elvesznénk. Nem ez az advent. Hiszen éppen abban áll, hogy „nyugtalan a mi szívünk”, hogy fájdalmas feszültségben keressük szorongatott isteni részünk szabadulásának útját. Az advent küzdelem, - de nem leveretés. Ostromállapot, hol talán még csak egy pillanat a vég, - de mégsem kapituláció. Az advent a lélek fájdalmas figyelése a szabadulás után.

És ebben az értelemben az egész emberi élet egy nagy, örökös advent. „Nyugtalan a mi szívünk”, mert körülöttünk vad, ellenséges, háborgó világ tombol. „Nyugtalan a mi szívünk”, mert embertársainkban, családjunkban, saját magunkban, künn és benn mindenütt terhel a felelősség örök értékekért, melyeket ezer hullám fenyeget elnyeléssel. „Nyugtalan a mi szívünk”, mert tudjuk, hogy a békességes szeretet országává teremtett e világ, hogy mint mi egyen-egyen, úgy az egész teremtettség is az örök Istennek tiszta, szent, békés, szeretettől

örökfényes arcát rejtegeti vajudó mélységeiben s hogy a világ „maga is várja a megváltást...” és a halál, a szívtelen küzdelem, a kacagó bűn minden fegyvere épen az isteni szív ellen van fordítva. Ah, *az egész világ szive nyugtalan!*

Nemcsak kétezer esztendővel ezelőtt vártak az emberek nyugtalan szivei mennyei fényt a sötét mezők felett. *Mi* is várunk, mert mi is emberek vagyunk, akiknek örök vágya marad a tökéletesség. És azért adventi idők bánatos, fájó lelke örök fátyolt borít minden szivre, amely az élet csonkaságát érezve, eped a teljesség után. Advent: ez a szó azt jelenti: emberi élet.

- És van-e megoldás? Találhat-e emberi szív békességet a küzdelmek világában?

„*Tebenned nyugszik meg a szív*” mondja Augustinus. Csak addig nyugtalan, amíg Istent meg nem találta, mert benne a békét találta meg. Ime ezerféle kételynek, aggodalomnak, tévedésnek, fájdalomnak egy az elpihenő pontja: Isten. Őt kell megtalálni, hogy a békét megtaláljuk, hogy a nyugtalan szív elpihenjen. Az egész csonkaságában fájdalmas, teljesség után vágyakozó véges világnak kell átolvadnia az örökkévalóba.

És örökóta él is minden szívben az a sejtelen, hogy ez meg fog történni, ennek meg *kell* történnie. Néha a történelemben hevesebb ez a fájó feszültség, néha mintha az egész teremtettség egyetlen sóvárgó szemmé egyesülne, mely a beborult ég fenséges boltozatának szegződik. És mert van ilyen vágyakozás, van ilyen égrefeszülése a léleknek, azért van megoldás is. „Zörgessetek és megnyittatik, keressetek és megadatik néktek.” *Akkor*, mikor az egész világ a történelemben legélénkebb vágyakozással nézett az égre, mikor az egész teremtettség lelke egy fájdalmas sóhajtássá válva ott remegett a sötét bethlehemi mezőkön, kietlen, halott éjszakákon: leborult az ég a földre, mennyei fényt csókolt sötét arcára és lőn „békesség a földön a jóakaratu embereknek.”

Nyugtalan, fájó emberszív! A te békességed abban vált valóra, hogy egy nagy szív békességet tudott érezni ugyanabban a világban, amelyben te csak *keresed* azt. Hogy volt egy szív, amely megtalálta nyugalma Istenben. Mintha az egész eddigi világ őreá várt volna, olyan teljes szívvel hirdeti Jézus: Örüljete! Az Isten országa itt van! Az ő örök harmoniában, örök békességben átdicsőült erős szive az az út, melyen át a vágyakozó lélek az ő békességébe lép. Ezért és ebben van az ő örök jelentősége, hogy ő valóban átélte, megtalálta a szív nyugalma, az élet teljességét s ezáltal nekünk is megtalálhatóvá tette azt.

„Nyugtalan a mi szívünk...” Adventi sötétségben, adventi fájdalmakban, adventi vágyakozásban élünk. Úgy tetszik - s talán nem álmodunk, - hogy napjainkban az emberi szivek nyugtalansága, feszültsége tetőpontra jutott. A világtörténelem áradó folyamában a minket ragadó hullám újra magasra hánnya haragos fejét. Itt-ott véres habot túr ez a hullám, sok helyütt a vihar előtti mély, kínos csend ül a világ felett. Emberi fájdalmak és vágyakozások számtalan arcot öltenek, de minket ne tévesszenek meg. Számtalan színű és hangú vágyakozásnak egy a lényege: „Magadhoz hasonlóvá teremtettél és nyugtalan a mi szívünk, amíg tebenned meg nem nyugszik.” Minden ember a maga szívének békéjét keresi. És tetszedjék bármily naivnak is sokak szemében, de igaz az, hogy a nyugtalan szív csak akkor fog lecsendesedni, ha átváltozik szeliden ringó bethlehemi bölcsővé, amelyben a Békesség királya, az Úr Jézus szendereg. Sohasem fog más vezércsillag vezetni a békesség, a szív nyugalma felé, mint az, amely egykoron pásztorokat és bölcsőket egyaránt az Úr Jézus bölcsője köré gyűjtött.

(Egyházi Ujság. 1912. november.)

Békesség a földön!

Elolvasandó Lukács ev. 2. 14. v.

Sokszor hallottuk az egyszerű, jámbor mesét a betlehemi pásztorokról. Kis gyermekkorunkban, - ne tagadjuk, - áhitatos, forró hittel csüngtünk rajta. *Ma* szinte mosolyra vonódik az ajkunk, olyan gyermeteg, olyan együgyű ez a szent költészet. A remegő, rongyos pásztor-emberek a hideg mezőkön, a hirtelen felgyúló mennyei fényesség, zsoltáros angyalsereg, a szikrázó csillag napkeleten - a karácsony egész költészete most már nem mondanak újat nekünk.

Évenként egy-egy órára, vagy pillanatra legalább mégis megfogja a szívünket, a karácsonyi hangulat. Jönek, szállnak a betlehemi angyalok, felgyújtják a karácsonyfák apró lángjait, békességet lopnak nyugtalan szívünkbe, fényességet komor homlokunkra. Suhogó szárnyai-kon lelkünkre szállnak édes gyermekálmok. Mindnyájunk szívében ott él egy-egy, talán már szakadozó szála az emlékezésnek, mely odakapcsol ehhez a szent, nagy ünnephez.

De ez csak a Karácsony költészete, hangulata; régen porló, egykor átforrósodott emberi szívek naiv alkotása. A költészettel szemben ott áll a *valóság*, a hangulat karácsonyával szemben az *élet* karácsonya.

Mennyei fény a mezők felett: költészet. A sötét, hideg mezők: a valóság. Angyalok hymnusa odafenn: álom. Megújulás után sóvárgó, szegény, árva szívek: az élet. Fenn a fényes hajnali csillag: képzelet. De idelelni az a tehetetlen, nyomorban született kis gyermek a jászolban: valóság, élet, igazság. És ki tagadná, hogy nyugtalanzkodó, küzdő emberi szívünk, mikor e szent emlékeken megpihen, azért érez oly felemelő, édes ünnepi hangulatot, mert egy örök, olthatatlan vágyakozására adnak feleletet. Erős, el nem fojtható vágyakozással érezzük, hogy a karácsonyi rege nem, pusztán álom, hogy mélyén örökigaz valóság rejlik, boldogító igazság, melyet az emberiség szívéből kiáradó öröm öltöztetett ragyogó színekbe. Kétezer esztendő történelem, tele bizonyágtevő szívekkel, igent és áment mond arra, hogy a mit az angyal akkor hirdetett: a *békesség*, abban a betlehemi bölcsőben született e háborús világra. Pál, kinek nyugtalan szívét a Jézus Krisztus szívének békessége acélozta hősiessé, annak a páratlanul fenséges életnek egész jelentőségét abban látja, hogy ő „*kibékitett*” bennünket az Istennel. A Héberékhez írott levél, a maga sajátságos, titokszerű beszédével „a *békesség* királyának” nevezi Jézust. És abban a pillanatban, amint ezt az igazságot képesek vagyunk mi is oly mélységesen átérezni, mint a keresztyén történelem nagy bizonyágtevői, abban a pillanatban ez a jámbor, naiv karácsonyi mese, ez az edesszavú angyali üdvözlés mély, isteni értelmű kijelentéssé magasztosodik előttünk és ajkunk túlradó boldogság érzetében áhitattal fogja visszasusogni az örömhirdető angyal szavait: „*Békesség a földön!*” Mert ebben a szóban: *békesség*, benne van a legnagyobb, az egyetlen jó, a mit ember a földön elérhet s a mit egyedül el akar érni. És ezt a jót Jézus hozta a világra. Ő tette megközelíthetővé, elérhetővé számunkra.

Mit jelentett a *békesség* azoknak az embereknek, akik az evangéliumba úgy irták e szót bele, hogy szinte örömtől reszkető szívük felujjongását halljuk belőle kizengeni ma is? Az a kor, amelyben Jézus született, ideglázás, fájdalmas várakozásban túlfeszült, vérző szívek kora volt. Elveszve minden remény, kialudva minden hit, megtörve minden bizalom. Csalódott, kiábrándult lelkeket kerget a fagyos pessimizmus szele a vigasztalan éjszakában. Nem volt egy pont, amelyen a lélek elpihenhetett volna. A teljes *nyugtalanosság* kora volt ez. És ezekhez a lelkekhez jó Jézus, a legharmonikusabb lélek a világon. Az „ördögöktől gyötörték” világába jön, a kik se hinni, se szeretni, se dolgozni nem tudtak, csak hányódtak ide-oda, csak

vergődtek az enyészet szélén. A legdrágább orvosságot: a nyugalmat adja meg nekik azáltal, hogy maga ugyanazon viszonyok közt, melyek között azok csak rettentő bizonytalanságot éreztek, a legteljesebb nyugalmat tudja érezni. Felemeli őket arról a földről, ahol nincs bizonyosság s szemeiket kényszeríti befelé nézni a lélek mélységeibe, hogy ott találják meg azt a sarkpontot, amelyen embernek elpihenni egyedül lehet. Ő maga *egész életével*, mint egy hatalmas, megrázó beszéddel hívja fel a tévelygő lelkek figyelmét arra, hogy emberi vágyaknak, küzdelmeknek, kételyeknek, emésztő bizonytalanságoknak egy elpihenő pontja van és lehet: *az élő Isten*, a jó, az igaz, a szent, a kinek jelenléte mennyország a szívben. A legnagyobb, amit Jézus *földi* életében tett, úgy hiszem, ez az elpihentető, megnyugtató hatás volt. *Akkor* ez volt a legnagyobb öröm, Isten újszövetségekötése, diadalmas bevonulása az emberi szívekbe, a békesség ünnepe, amelyen az ég és a föld szíve összesimult.

Ma - sok tekintetben hasonló korban élünk. Az az ezerszer alkalmazott „átmeneti” jelző, mellyel korunkat jellemzik, abban nyeri igazolását, hogy meg nem higgadt nézetek, világ-felforgató gondolatok, forrongó, salakos érzések, - immár nemcsak képlegesen, - tűzbe, vérbe készülnek fojtani a világot. S a világtörténet véres hulláma bemocskolja az egyesek szívét is. Anyagi életünk, szellemi világunk egész területe visszhangzik a jajtól, a panasztól. Ah bizony, ideges, nyugtalanul vergődő szívünknek oly nagyon kell a *nyugalom*. Nyugalmat pedig ma is, mint bármikor, csak az adhat egy ember szívének, ha olyan talajra állott, melyről kimozdítani lehetetlen. Olyan alap kell nekünk, mely körül üvölthetnek a viharok, de amelyen örök szélcsend van. A háborgó világot állati vágyakkal szemlélő ember előtt csak az örök nyugtalanság forgataga kereng, de emeld szemedet mozdulatlan csillagok felé, tul az életen és halálon; a te nyugalmad annak kezében van letéve, ki felüláll mindenén és esőjét, napsugarát jókra és gonoszokra egyforma, változatlan tökéletességgel osztja.

Csak Istenben nyughatik meg az ember lelke. Csak erről a talajról fakadhat győzhetetlen erejű élet, melyben az erő öntudata, a békesség honol. Az igazi élet azért olyan küzdelem, melyben minden szemernyi részünk acéllá edződik; az ideálokért folytatott örök harc, melyben ép azért gyarapodunk, mert *értük* emésztjük magunkat. Csak a nemes célokért küzdő ember érezhet békességet, mert örök elnyugtató sarkpontját bírja *az eszmények örök királyában, az élő Istenben*. Kezemben kard, szívemben béke! Ez a keresztyén ember jelmondata.

„*Békesség a földön*” tehát nem jelent mást, mint emberi szíveket, melyek az örök nyugalom forrásába kapcsolódva, az eszmények, a szellem örök szentségébe vetett rendületlen hitben nyugalmat éreznek s ez az érzés erejük öntudatából keletkezik, melyet a minden tisztátalanság elleni harcban szereznek. Ezért a békesség az emberi élet örök eszménye, mert az élet teljességét jelenti s így minden vágyakozás reá, mint egyetlen célra irányul. A ki pedig e célhoz el akar jutni, azt útja kétségtelenül a betlehemi bölcsőhöz vezeti, mert a békesség eszményében azóta birunk hinni, a mióta az testben is elénk lépett és megmutatta, hogy embernek elérhető.

A békesség útján Jézus megyen előttünk. Megy tiszta szívének egész ártatlanságával, fönséges nyugalomával, végtelen egyenletes ragyogásu fényétől besugározva az isteni szeretetnek. Megy *nyugodtan - a harcba*. Harcba a tisztátalanság, a bűn, a véres önzés, az embertelen túlekedés ellen. Az Istenbe vetett hittel. A szellem győzhetetlen, örök fiatalságával. Az eszmények szentségéből meritett erővel. A ki e véres, háborgó földön békességet keres, őt kell követnie. És ezek a békességkeresők mi vagyunk, emberek. Vajon lesz-e igazi karácsonyunk?

Legyen a szívekben béke, új, szebb élet hajnala hasadjon! S karácsony ünnepén, fehér angyalszárnyakon szálljon szívünkbe bizonyosság, hogy felettünk is felragyogott a betlehemi csillag.

(Egyházi Ujság, 1912. december.)

Isten dicsősége.

Mert az Isten, aki szólt: sötétségből világosság ragyogjon! Ő gyújtott világosságot a mi szívünkben az Isten dicsősége ismeretének a Jézus Krisztus arcán való világoltatása végett. 2. Kor. 4. 6.

„Az Isten, aki szólt: sötétségből világosság ragyogjon! - világosságot gyújt szívünkben”. - mert a szívünk *sötét*. Pedig körülöttünk a fény egész tengere árad el a világon. Fent az égen pazar sugárözönét ontja a nap, fénnel van átítatva a végtelen kék magasság, milliárd csillag reszket a fönséges éji boltozaton. Lent a földön minden harmatcsepp, tótükör, minden tűzhely és lámpa világossággal tölti be a világot, az életet. Fényőceánban jár fényre szomjas szívünk. Mert a világosság - ez a mi legősibb szerelmünk. Hogy bámuljuk órák hosszat fénytelen téli szürkületben a tüzet, a hová minden fény beszorult! Milyen mámorossá tesz a látás gyönyöre a tavaszi napragyogásban! Hogy várja a napot a forró párnákon hánykodó beteg! Nem csoda, ha az ember valaha imádta a napot! Valóban, a Napisten papja, amint kitárt karokkal áldja az élet őskohójából kiáradó fényt, beragyogva a hajnalhasadás biborától: örök, szoborbaragott képe annak, a mik vagyunk. De ez a tengerfény csak arra való, hogy a benne bolyongó emberárnyak annál sötétebbnek látszodjanak. Nincs az a *külső* világosság, mely eltudná sápasztani a vágyat, ami a sötét *szívet* emésztí egy más, *belső* világosság után. Mert sorvasztó, lázas várákozással keresünk egy ilyen belső világosságot. Mi ez? Sötétbe kigyózó utakon: *a cél*; elénkmeredő titokrengetegek között: *a megoldás*; kínos kételyekben: *a bizalom*; szálnalmas tudatlanságok hinárjában: *a hit*; vergődő bizonytalanságok között: *a reménység*. A *tudás* világossága, mely felfedi a jövőt, az utat, a véget: tűzoszlopként égresugárzó *eszmények* fölgylulása, melyek föllendítenek a magasba, el ettől a megátkozott, halálszagu földtől. Ah, egy örök valóság, kinek tüzeleke vet fényt egyedül minden sötétségre, ez a mi vágyunk! *Isten* után epedünk tehát. S ah, hol lakik ez az egyetlen világosság? E földön csak egy lakása van: *a tiszta szív*. Milyen a szíved? - Csillagtalan, iszonyu sötétség, hideg pusztaság, tele rettegéssel, önző kétségbeeséssel! Lelked mélyéig megráz egy tapasztalás: *bűnös* vagyok! Nem a felleget ég takarja el előled Istent, hanem *szíved tisztátalansága*, melyet kivetítesz belőle az égre, a földre. Hol vannak fényes eszményeid, fénykereső ember? Hol van erőd, mellyel minden hatalmon diadalt vehess, dicsőséget áhító földi isten? Miféle reménységek aranyozzák be alkonyodó életedet? Milyen tudattal gondolsz a felelősségre, melynek súlya alá állítottál a világban? Van-e önző szívednek csak egyetlenegy szerelme, melynek fénye bevilágíthatná azt az éjszakát, amely felé minden étellel a tied is halad? Nincs, nincs. Omolj a porba, mert semmit sem értesz, semmit sem látsz, a bűn és halál sötétsége szakad reád, bármilyen külső fényben jársz is; elrohan életed, mint egy álom s szegény szíved szétomlásában csak várja azt a fényt, azt a belső ragyogást, melyet emberi nyelven így hívnak: *dicsőség*. Dicsőség? Ah ez az, ez az! Ezért harcolunk. Ezt várjuk önző vágyainktól, külső hatalomtól, emberek véleményétől és hódolatától. Ez az a fény, mely ezerszer tulragyogja a napot, melyet ember szíve oly végtelen vágyódással óhajtott. De aki dicsőség után szalad, délibábot kerget addig, míg azt hiszi, hogy az a dicsőség az *övé*! A maga dicsőségét hajszoló ember szíve sötét marad. Mert a dicsőség utáni vágyat Isten oltotta belénk, de nem a magunk önző életének bálványfénybe öltöztetése végett, hanem annak zálogául, *hogy az ő örök dicsőségének meglátására és szolgálatára hívtunk el*.

Fénykereső ember! A te örök vágyad csak akkor telik be, ha szívedben Isten arcának világossága ragyog fel! Ha önmagadat megtagadva, Isten dicsőségének leszel sugárzó tükre. Fordulj,

fordulj ez örök nap felé, tárd ki sötét, hideg világodat ez éltető, káprázatos sugárözön előtt, hadd égesse tisztára bűnös szivedet ez a fény! Az önvád első nyilallása, a bűnbánat első könnycseppje, egész valódnak Istenhez való fordulásában az első szándék: kezdete lesz a te dicsőséges új életednek. Nehéz, kegyetlen harcok várnak ugyan reád, mert az önmegtagadás: öngyilkolás; de a harcokban hideg szived hevülni, izzani, ragyogni kezd, felgyúl benne egy soha nem is álmodott életideál arculata s szived tükörlapján feldereng egy felséges látomás képe. Érzed, tudod, hogy a mint Isten felé tartasz, *megfogod látni őt*, dicsőségének sugárzásában. Óh, ha láthatnók őt! Vajon milyennek képzelje gyarló emberelme a végtelent, a tökéletest? - Emésztő tűznek? - Hideg, gyémántos ragyogásnak? - Harsány menydörgésnek? - Szelid fuvalomnak? - És megjelenik a szivedben gyult világosságban: - *egy emberarc*. Egy töviskoronás, véres, gyötrelmes emberarc, a szenvedések szívszakasztó symboluma. *A mi Urunk Jézus*. És benne mindaz, ami Istenből embernek látható. Igen, mert ezzel az arccal Isten jelent meg a világban. A mióta az ő nagy szive boldog tudott lenni a megátkozott földön, azóta ez a föld Isten háza, hol nincs többé szívszakasztó, kegyetlen játék, szeszélyes sorsok körfutása, szomorú változások érthetetlen árnyékvilága, hanem eszmények, célok munkatere, békesség országa, hol minden mozzanat aranyszálakban fut össze Isten kezében, ki az ő dicsőséges arcának drága vonásait szötte belé. A világ átdicsőült, mert Isten arca ragyog ki belőle.

De nemcsak erről van szó. Nemcsak ezért jelent meg Isten a földön. Az ő utjának a célja, a végpontja a nagy világban az ember kicsiny szive: *a te szived*, mindnyájunk szive. Ha elfordulván önmagadtól, nem keresve többé kicsinyes, önző érdekeidet, Isten felé fordultál: besüti szivedet az örök fény, mely arcáról esik reá s *megjelenik Isten a szivedben*. Isten, aki örökóta *érted* alkotta a világot, érted szötte titkos terveit, aki szent fia életével és halálában megrázó szózattal hiv magához, mert az övé *kell* lenned. Szivedben Isten képe ragyog, az örök eszmény, a mely felé törnöd kell; *szived Isten háza lett*. Ime az örök a végesben! Milyen mássá lesz az életed! Hogy tanít meg az az arc szenvedni, áldozni, boldognak lenni, hinni, remélni: élni! És az a fény, mely az eszményekért élő ember roskatag alakját beragyogja, az már nem a te dicsőséged, az már *Isten dicsősége*, az istenfiuság öntudatának ragyogása.

De a dicsőség *meglátásával* nincs még befejezve a dolog. Látni és boldog szemlélődésben élvezni Isten dicsőségét, nem a keresztyén ember hivatása. „Világoltatni kell azt a dicsőséget a Jézus arcán”. Mindannyian Isten prófétái vagyunk, elhíva az ő dicsőségének hirdetésére, a mint azt Jézusban megismertük.

Felgyúlt szivedben a mennyei fény? Ezrek szive sötét. Megbizonyosodtál életed célja felől? Ezerek és ezerek lelkét tépi kételkedés, kétségbeesés. Fellobogtak előtted örök ideálok? Hívnak fénylő isteni újjmutatások? Látod az Úr dicsőségét a világ minden porszemében? Nézd! Nézd!! hogy fetrengenek körülöttes eszmény nélküli, földhözragadt, vak emberek! Érezte már bűnös szived Isten kegyelmét? Jaj, látod, hány szív eseng utána, hány elzúzott lélek! Induljon meg szived a föld hívó szavára! Ragyogjon ki belőle a világosság az egész világra, hirdesd és világoltasd Isten dicsőségét Jézus arcán, úgy, *a mint megismerted*.

Amint megismerted... Mert emberi szem a teljességet nem láthatja. „Csak tükör által és homályosan látunk.” Egyikünknek egy, másikunknak más sugár világol szemébe Isten dicsőségéből, melynek teljessége Jézus arcán ragyog.

Vannak, akik azon az arcon békét, abban a szemben örök derűt látnak, a kiknek Jézus szelid, gyermeteg bizalma ragadja meg a szívét. Isten boldog gyermekének képe lebeg előttük szüntelen, a mint újjongó szívvel merül el a világ dicsőséges szépségében, mely az ő Atyjának munkája. Azok hirdetik Isten *gondviselő* jóságát, mely a mezők liliomát is megdicsőíti. Meleg szívű próféták, árásszatok meleget a megfagyott szivekre!

Másoknak többet mond ez az arc, amint a szenvedők világán végig halad. Az irgalmas Isten *gyógyító* dicsőségét hirdeti. Ők lesznek irgalmasszívű kötözői égő, sajgó sebeknek.

Némelyek előtt ez az arc a harag tüzeiben ég. Szeme villámlás; arcának lobogása emésztő láng; szava zúgó riadó: Nem békességet hoztam a világra! Fegyvert! Tüzet! A ki jobban szereti apját, anyját, mint engemet, nem méltó az énhozzám! A ki követni akar, tagadja meg magát és úgy kövessen! Óh, felséges Isten dicsősége e haragvó arcon is. Az *ítélő* Isten menydörgő harsonája hív harcra benne minket. Előttünk ő: a tiszta, a szent és előttünk a sötét, közönyös, bűnös, lázongó világ!

Fel, fel a harcra! Szabadságharcra a bűn és tisztátalanság ellen! És a kik így látják Jézus arcán Isten dicsőségét, azokból lesznek a lánglelkű Pálok, Kálvinok.

És vannak emberi lelkek, a kik előtt ez az arc alázatosan, véresen, összetörve jelenik meg, akiknek lelkébe örökre beleperzseli magát a kereszt jele. Óh, hogy fog fájni ezeknek a bűn, mely azt az arcot ilyenné tette! Hogy fognak vádolni, ostromozni, kérlelni - hogy fogják áldani az Istent, aki az ő dicsőségét ebben a rettentően beszélő, szívünk fenekéig nyilalló *hivogásban* is megmutatta.

És lesznek olyanok is, akik előtt úgy ragyog fel ez az arc, a mint mennyei fényességben ül az Atyaisten jobbján és onnan léssen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat. Ezek szent áhitattal fognak mutatni a sirhalmokon át kanyargó útra, mely az *élet* Istenének dicsőségébe, ismeretlen új mezők végtelenébe nyilamlík.

Isten dicsősége oly gazdag, oly végtelen! És mi oly szegények és kicsik vagyunk! De kinek-kinek adta az Úr a világosságot a maga mértéke szerint. És a nekünk adott mértékkel mindnyájunknak világoltatnunk kell az ő dicsőségét a Jézus arcán. Kelj fel, világoskodjál! Boldogságod, jutalmad, méltóságod az, hogy fényt szórjál a sötétbe. Te vagy a prizma, melyen Isten dicsőséges fénye, áttörve rajtad, a világra árad. Minden prizma más sugártörésű, mindenik csak egy-egy színt bocsájt át. De ha te nem fogod fel és nem veted tovább a színt, melyet épen neked kell sugározni, csonka marad Isten dicsősége a földön! Ez pedig a te ítéleted lenne... Kelj fel, világoskodjál, boldog ember, a kinek szívéen át Isten élete jön a halál árnyékának völgyébe!

(Kidolgozott alakját l. Ifj. Péter Károly: Ref. Predikátori Tár. II. kötet. Kolozsvár, 1912. 131. l.)

Uj év küszöbén.

Ján. ev. 14. 6.

Bizonyos dolog az, ugyebár, hogy ha az ember Isten szemével, az örökkévalóság látószögéből tekinthetné a világot és az életet, az a valami, amit emberi nyelven *idő*-nek neveznek, egyszerre eltűnnék előle. A hatalmas Isten számára, aki a régi magyar költő szerint „egy szemfordulásból nézi át a világot”, nem létezik mult, jelen és jövő. Ellenben *nekünk*, a mulandóságba láncolt gyarló embernek mennyi mindent, milyen sokat jelent az idő! Hogy szépíti meg tündérecsetével *a multat* az emlékezet; milyen édes és felemelő érzések fakadnak a szivből, mikor az ember egy jól megfutott pályára csendes nyugalommal *visszatekinthet*; milyen nyomorult az a lélek, melynek nincs visszatekintése az emlékezések napsütéses, aranyzománcos tündéerkertjére. Akinek nincs multja, annak nincs jövője sem.

És a *jövendő*! Mennyi mindent jelent ez a szó az ember számára! A nagy, örök titok, mely az emberi utak messziségét takarja, hány epedő vágyakozást, hány édes reményt, kinos kételkedést, nagyratörő bizakodást ébreszt az ember szívében! Azt hiszem, hogyha egyszer az az olthatatlan vágyakozás, mely a jövő néma, csukott kapuit örökóta ostromolja e földön, beteljesülne s egyszerre kinyílna előttünk végtelen perspektívája a bekövetkezendőknek, ha egy percre *Istenné* válhatna az ember, nem a mindentudás boldogsága, hanem a mindentudás szomorú, fagyos boldogtalansága szakadna reánk. Elveszne a varázs, melyet épen a jótékonyan, bölcsen eltakart jövő titokzatossága ad az életnek, lehullana reménységünk csodafájának ezer aranyvirága, törekvéseink elvesztenék erejüket, hitünk elzsibbadna, megállana az élet a földön. Mert az a legszebb, legemberibb ezen a világon, amikor a porbólvaló ember égreemelt szemekkel, reménykedve áll meg a jövő ismeretlen rengetege előtt s fejét büszkén felemelve, hinni tudja, hogy azt a rengeteget diadallal fogja áthaladni. Ha látná, hogy mi vár reá, talán sokszor kétségbeesve hívna a halált.

Ezek s más hasonló gondolatok természetsszerűleg lepik meg az embert azon a napon, melyet a mi naív, emberi beszédünk „az esztendő utolsó napjának” nevez. Felosztjuk az időt részekre, határköveket állítunk fel az élet országútján, - pedig hiszen ez csak emberi okoskodás, - az életben nincsenek esztendők és határkövek. Hanem nem kell kicsinyelni ezt az emberi okoskodást. Ezek a határkövek óriási jelentőségűek az életben. Ezek azok a nyugvópontok, ahol a küzdelemben elcsigázott, álmaiból kijózanodott, reményeiben megvert, hitében lesóványodott ember, lihegve az élet sulya alatt, egy percre megáll, hogy lélekzetet vegyen, hogy összeszedje magát, hogy számot adjon magáról és új erőt merítsen a továbbiakra. *Visszanéz* a megfutott utra és ebben a visszatekintésben mennyi *önvád* van! Mit tehettem volna és mit tettem! Számbaveszi *terveit*, melyekkel az esztendőnek nekiindult. Milyen tisztán látja most, mi volt belőle haszontalan, mi volt belőle helyes? Mi volt önző, kicsinyes, bűnös szándék és mi volt tiszta, nemes óhajlás; mit igazolt az élet és mit nem? Talán meglátja, hogy egy gonosz, embertelen érzés vagy cselekedet milyen kiszámíthatatlan következményekkel járt; hogy egy-egy szeretetteljes sugár, mely szívéből lángolt fel, milyen csodás titkokra vetett fényt. *A visszatekintő ember belátja, mélyen belátja, mit jelent az, hogy az idő megítéli az embert!* Nem kell semmi egyéb, csak hogy azt az Ént, aki egy esztendővel ezelőtt ott állott az akkori új esztendő határkövének, összehasonlítsuk azzal az Énnel, aki most vagyunk. És ebben a mérésben *ítélet* van: felmentő vagy lesújtó. De aki *nemes öntudattal* tekinthet vissza a megfutott utra, az látni fogja, óh bizonyosan látni fogja egy áldó, titkos, de mindig jelenlevő kéz drága irányítását, mely őt ezer örvény között, számtalan veszélyen át sértetlenül vezette a maga céljai felé. A visszatekintés nemcsak *ítélet*, hanem *jutalom* is, mert az a legszentebb, legáldottabb pillanat, amikor megpillantjuk életünk útján *a vezérlő Isten fényes lábnyomait*.

És most itt áll előttünk egy új esztendő. Olyan titokzatosan, olyan sejtelmesen, mint a megelőző. A határkőnél, ahol állunk, millió ösvény fut kigyózó szaladással a jövő ködébe. Melyik a helyes? - A vágyak útján menjünk? A szenvedély forró szavait kövessük? Álmok után fussunk? Tekintélyek utmutató tábláit vegyük irányadóul? Kövessük eddigi önző, lealacsonyító, mindent legázoló életünket?! - Óh, hatalmas Isten, aki ott lakol a jövő titokzatos ködében, te mindentudó Isten, mutass utat nekünk! - És szól Jézus: „*Én* vagyok az út!” Millió ösvény között, melyek hazugok, ámitók, bűnösök: van egy igaz ösvény, keskeny és szoros a kapuja, tövises az útja, szellője sóhajból szakad, levegője könnytől ragyog, tetőjén kereszt sötétlik, a neve: *áldozat útja*. Ezen az úton nincs sok terv, sok remény, sok ígéret: ez az út egyszerű és egyenes. Itt a terv csak egy lehet: mindenünket adjuk oda Istennek. Egy itt a reménység: hogy a szeretet Istene van velünk és vezérel bennünket. S ígéret is csak egy van: aki mindvégig hű marad, elnyeri az élet koronáját! Ez az út, melyet Jézus értünk omlott vére jelez, ez a legegyszerűbb és legbiztosabb út a jövőbe, mert ezen az úton mindent el lehet veszíteni, de egyet egész bizonyosan megnyerünk: *a lélek békességét*. És ez a legnagyobb, amit ember szíve kívánhat. Ezt pedig el lehet érni, mert *Ő* elérte, mert *Ő* előttünk járt, mert *Ő* biztosít róla, hogy *Ő* ezen az úton jutott el az élet legszentebb eszményeinek magaslatára, az élő Isten szívéhez, az örök békességhez.

Mikor december 31-én éjjel megkondulnak a harangok minden kicsi és magas toronyban, azon milliónyi vágyakozás, reménység, kétség és bizalom szavába, mely akkor imává magasztosulva, a sötét ég fenséges boltozatának szárnyal, a mi imánk is vegyüljön bele:

Szent hőse a Golgothának,
Add, hogy menjünk teutánad!

(Református Szemle Kolozsvár, 1912. 52. sz.)

A kenyér.

„A mi mindennapi kenyerünket add
meg minékünk ma.” Máté ev. 6. 11.

A kenyér! Mennyi gyötrelmem, mennyi átok, mennyi bűn, könny, vér tapad hozzá! De mégsem csak ez. Nehéz gyötrelmek mellett szent örömek is, vad átkok mellett szelid áldás is, sötét bűnök között fényes erények, s nemcsak a búbanat nehéz könnycseppjei, de a hála harmatgyöngye is. Nemcsak párolgó vér, de termékenyítő verejték is. Óh, a föld göröngye nem mindig az állati lét talaja: az ember munkamezője is.

A kenyér alatt itt értenünk kell általában mindazt, amit életünk fenntartására kérünk. Ne mondjátok, hogy a vallásos ember ajkán ilyen kérdésnek nincsen helye. Hogy az Istenhez szárnyaló léleknek el kell válnia mindentől, ami a földé. Hiszen mi mindenestől benne élünk a föld elmuló formáiban; a föld szellője csókol életre; rögeiből támadunk, mint a virág; benne barangoljuk át a fájdalmas, gyönyörű életet és odatemetkezünk hűvös hantjai alá, ha alkonyatkor megzendül felettünk az estharang. A föld, ez a megátkozott siralmak völgye, a mi hazánk. A Szentírás mély, zúgó hangon tanítja: „alkotta Isten az embert a *föld porából*.” Hogyne kellene szeretnünk ezt a földet!

De talán azt mondhatná valaki: Hiszen nagyon jól tudja ez a kor, hogy ő a földé! Hiszen nagyon is érzik az emberek, hogy mennyei értéket rejt magában az elmuló élet! Nézd! Két kézzel kapkod az ember a föld után! Látod? Soha nem ismert vágyakozással szomjuhozik az ember az örömek forrásához! Felettünk ott ragyog örök csodáival a végetlen ég, de a mi szemeink a pocsolyákban keresik a csillagokat! Miért akarod hát a rögek dicséretét zengeni e sorokban, ahol arról kellene tanítanod, hogy emelkedjünk fel a porból, ki az eszmék napfényes magasába, el ettől a sáros, véres földtől, oda, hol az igazság örök napja sátorozza be alakunkat! Mi az élet harcában agyonzúzott szívünk ideges dobogását szeretnők elcsitítani az áhitat csendjében... miért kapsz bele kiméletlen kezeddél? Ah, az élet maga a legrettenetesebb harc éppen azért a „mindennapi kenyérért”, s te megengeded, hogy az áhitat perceibe is belemenydörögjön ez az örök riadó? Nyugalmat, nyugalmat adj nekünk! Igen? Csakhogy a vallás nem nyugalom, hanem élet. A vallásos életnek is küzdelem a törvénye. Jézus maga mondta, hogy fegyvert hozott a világra, nem békességet. A *kenyérharcot* sem lehet kiszakítani a vallásos élet testéből, hanem *szentté* kell tenni azt! A kenyeret Isten adta, tehát a kenyér szent. Az a kenyér, amit nem Isten ajándékának tudunk, pokollá tette a földet; legyen a kenyér Istené és menyországgá dicsőül a világ. Hiszen a szavak, melyeket e sorok homlokára irtunk, az Úr imájából valók, ugye? Az örök eszmények magasságából maga Jézus száll alá e szavakban és csókolja meg az elmuló röget: „A mi mindennapi kenyerünket, add meg nekünk ma!”

De *Te* add meg! Mert nem minden ember kéri Istentől a kenyeret. Hiszen ép azok, akiknek kezében ma összefut a világ aranya, várnak mindent a földtől és lesz a kezükben a kenyér átok, mely azon milliók szeméből facsar könnyet, akiknek verejtékéből támadott. De Jézus így imádkozik: *Te* add meg! Ettől a szótól lesz *szentté* a kenyér, hogy Isten nevét kapcsoljuk hozzá. Istent mindenütt! - ez a vallás. Mindenütt. Tehát a kenyérben is. *Te* add meg, mert a *Te* szereteted ölt benne testet, a *Te* áldásod jön hozzánk benne látható alakban. Az Istentől kért kenyérhez nemcsak a mindennapi élet harca, nemcsak könny, verejték, vér tapad, hanem *eszmények* is. Hozzákapcsolódik a testvéri szeretet, az áldozat, az irgalom, a hála gondolata, mihelyt Istentől kéred. A kenyér nemcsak latrok barlangjává, de templommá is tudja tenni a földet. Mert a legbölcsebb Atya örök akarata az, hogy amint az élet legprimitívebb indításai, így a legnagyobb elmék fényes eszményei is a kenyérből fakadjanak. S ez nem rabszolgaság,

nem iga, hanem örök rend, mely azért kötött elválhatatlanul a földhöz, hogy azt szentté, dicsővé tegyük.

Mikor minden kézben kenyér lesz, megérkeztünk Isten országa kapujához. Mert a kenyér a magasabb élet pótolhatatlan *eszköze*, mely szentségét a *céltól* nyeri; a cél pedig: Isten országa a földön. Nem néhány emberé, az egész emberiségé a kenyér; teljes joga minden embernek úrrá lenni a föld felett, hogy szellemének erejével értékké tegye ezt a halálos börtönt, melyet alkotója a szabadság hazájává teremtett. Minden emberi kultúra, melynek cifra máza csak arravaló, hogy eltakarja milliók nyomoruságát: ellensége az Istennek! Sohasem hallottátok a föld jajsavát? Ki fogja azt elcsitítani? ki fogja lehetővé tenni, hogy az emberek emberi életet élhessenek? mikor érezzük meg már, hogy a kenyeret az irgalmas szeretet lelkével kell tekinteni, azzal a lélekkel, mely nem akarja, hogy az ő kicsinyei közül egy is elvessen? A bibliának van egy csodaszép elbeszélése. Arról szól, hogy Jézus öt kenyérrel ötezer embert táplál. Szép mese. Ki hinne már neki? De én hadd mondhassam azt: nincs olyan kis kenyér-darab, amelyet meg ne lehetne osztani. Sőt többet: a megosztott kenyér, mint a megosztott öröm: kétakkora. Mert Isten országában a *növekedés* törvénye: az *osztózás*, az *áldozat*. Ne mondjátok, hogy ez lehetetlen, mert az egész világ ezen a törvényen épül fel. Minden magasabb élet az elődök önfeláldozásából nőtt, s „minden kor legmagasabb csúcsán ott van a legnagyobb ember keresztje.” S Ő, aki a világ bűneit hordta vállain és roskadt el alatta, hogy vérző alakján át megrázó fenséggel halljuk meg Isten hívó szavát: nem maga a testet öltött áldozat? Pedig halljátok: „Aki fel nem veszi az ő keresztjét és úgy nem követ engem: nem méltó az énhozzám!” Ez azt teszi: én nem azt nézem, hol, mennyit imádkozol, jársz-e a templomba, hiszed-e a dogmát; én azt nézem, tud-e áldozni a szíved? - Áldozat. Isten országában a *kenyér* az áldozat symboluma. Az Úr érettünk megtörött testét is kenyér jelképezi. A kenyér, mely a szeretetnek, a boldogításnak, a megváltásnak eszközévé magasodik, mert azt Isten adta, mert azt *ezért* adta. Oh *ezért* add meg a mi mindennapi kenyerünket!

Jézus Istentől kérte a kenyeret és a kenyér, a föld szentté vált attól, hogy Isten nevét kapcsoltuk hozzá. De Jézus többet is mond: „A mi *mindennapi* kenyerünket add meg!” Ettől a szótól *keresztyénivé* válik a kenyér és édes gyermeki bizalom békéje ül meg a vergődő föld felett.

Itt röpködnek fölöttünk az ég boldog madarai, itt növekednek a királyi pompájú liliomok, az egész gyönyörű világ a gondviselő jóság kimetszett bélyegét hordozza. És ime, az ember elborult szemmel, sötét arccal, véres kezekkel tülekedik a kenyérért. Sokat! Sokat! Nem a mindennapit! Sok esztendőkre valót! Szeme epedő sóvárgással kutatja a földet, szívé a legemésztőbb szenvedély: a föld szerelme húzza lefelé s élete a halmozás haszontalan munkájában merül ki. A kenyér *céllá* lett. Pedig a keresztyén ember előtt csak *eszköz* lehet a föld minden java. Feltétlen eszköze, de csak eszköze a nemes emberi életnek. Azért csak a mindennapit! És add meg mindnyájunknak! Hadd legyen ez a föld egy nagy családi tűzhely, ahol Te osztogatod az áldást s ahol mindenki részesül belőle.

A mindennapit! Ez a szó a legtisztább emberi szív mélyéből fakadt. Az Úr kezében vagyok - miért viaskodnám a messzi jövőendőért? Mert a vallásos ember előtt kimélyülnek a dolgok. Szent, nagy titkok boldog hazája lesz a világ. Itt és ma még nem értek sok mindent. Itt és ma még tele van homállyal a világ. De holnap? Új fény gyúl előttem az Úr lába nyomán, s megyek előre, a hová ő vezet. Vezet az Isten. Célja van az Úrnak velem. Hová? Miért? Ma még nem tudom. Ma még nem értem. De holnap? Holnap szívem földobog egy titkos ihletéstől, ajkamon zsoltárba zendül a sejtelem: „Az Úr énnékem őriző pásztora.” És minden este, ha visszanézek, egyre több világossággal és áhitattal látom az utat, ahol ezer veszély között, vérző tüskebokrokra, feneketlen örvények szélein áthozott. Lelkem alázattal török meg az örök jóság előtt és felmagasztal a tapasztalás, hogy jövőm az Úr kezében van.

Nyomról-nyomra. Napról-napra. Egyre több erő, egyre több szeretet, egyre nagyobb világosság. Kezünk az Úr kezében s megyünk a folyton szürkülő éjszakában az örök hajnal felé.

„A mi mindennapi kenyerünket add meg!” Csak a mait. A holnap a te kezében van. A holnapról Te viselsz gondot. A Tied minden. Te segíts, ne sokra, hanem többről-többre, ne az igazságra, hanem az igazságról-igazságra.

„A mi mindennapi kenyerünket add meg minékünk ma!”

(Egyházi Ujság. 1913. Május hó.)

A legboldogabb tapasztalás.

„Boldogok, akiknek szívök tiszta, mert ők az Istent meglátják”. Máté ev. 5. 8.

Óh, ha láthatnók Istent! Hány sóhajtás szakad föl a föld sötét mélységeiből! Hány égető, sóvárgó kérdés ostromolja naponként az eget! Mennyi kételkedés, mennyi gyötrő bizonytalanság háborog szíveinkben! Ha látnók őt!... Akkor minden, minden meg lenne oldva. Körülöttünk a titkok sötétsége, a tudatlanság homálya, a gyötrő aggodalmak mind, mind eloszolnának egy fénylő tekintet előtt. Akkor meg volna fejtve az élet ezer titka, fájdalmas bizonytalansága, eltűnne a mulandóság alá vetett világ sóhajtozása: mert látnók, *tapasztalnók* őt! Hiszen a mit láttam: az az én világom. Minden tudásom és bizonyosságom e szóban fekszik: látom. Az élet minden szépsége, gyönyörűsége, fájdalma és sötétsége azóta a tied, mióta szemeid előtt feltárult a világ. Amit nem láttunk, arról lehet homályos sejtelmünk, arról alkothat képet a csapongó fantázia, afelé sóvároghat a szív vak szomjuhozása: de bizonyos, igaz tudásunk nem lehet róla. Pedig mi azt akarjuk mondani az apostollal: *Tudom*, kinek hittem! Tudom, mert *láttam* őt. Mi a martyrok fénylő arcával akarunk bizonyosságot tenni: *Látom* az Urat! Mert e látás nélkül nincsen hit. Óh, ha láthatnók őt!

Látom: itt körülöttem mindenütt égfelé szökő bércek, hömpölygő folyamok, virágos mezők, zúgó erdők. Szemem elmereng a néma éj örök, fényes csodáin, lehajlok a virágokhoz, elnézem a lábaim alatt gondtalanul futkosó bogarak játékát, de szívem tovább kerget: ez még nem minden. Ez még nem ő.

És látok: kutató szemem előtt feltárja mélységeit az élet. Behatolok elrejtett titkok csodáiba, felkeresem a lélek ismeretlen zegzugait, hová összevont szemöldökkel tekint a komolyképű tudomány. De még mindig hallom: tovább! tovább!

De hát hová? Hiszen hiába akarok e világon túlnézni: néma éjszakába vész a tekintetem. A föld jelenségein túl nincsen számomra semmi. Óh, hol fogom meglátni őt?...

Hallga! Mintha mély, forró szívdobbanás zenéjét hallanád, feléd csendül egy tiszta szózat: „Boldogok azok, akiknek szíve tiszta, mert ők az Istent meglátják”

Mintha csak azt mondaná: Ne mérhetetlen, örök világok csillagos távolába, hanem *szivedbe* nézz! Nézzünk szívéinkbe!

A szív. Egy egész nagy világot jelent ez a szó és egy egészen más világot, mint a földi. Körülöttem a holt anyag, a formák lelketlen világa, szivedben az élet, ezernyi érzés, indulat. Szívedből támad a fény, a meleg, mely abba életet lehel. Hogy milyennek látod az életet, az mindig attól függ, hogy mi lakik *benned*? Vannak lelkek, akik csak sötétséget, halált, pusztulást látnak. De a *tiszta szívek* Istent látják mindenütt, az örökké diadalmas jóságot. Milyen a szíved? ezen fordul meg az élet. Mert a szív lehet rémekkel, kárhózzal tele pokol és lehet menyország, tele angyalokkal, tele Istennel. Milyen a szíved? ezt kérdi tőled Jézus, mikor életed ítélő perceiben, váratlanul, fenségesen eléd áll, hogy tekintetével megigézzon, hatalmával leláncoljon. Mit fogsz felelni? Felelhet mindenki lelke mélyén, magának. De ne tagadjuk el, hogy szívéink tisztátalan. Hiszen alig volt idő, mikor oly kevés eszmény vezette volna az embert, mint ma. És ha szívedbe nézel, vajjon nem találsz-e benne kishitű kételkedést, önző kétségbeesést, reménytelen sötétséget? Ne vádold a világot: ha a mi világunk arca oly nagyon el van torzulva a fájdalomtól, annak oka csak saját szívéink tisztátalan volta lehet, a tükör vaksága, mely csak torz képet tud sugározni. Milyen a szíved? Felelj reá az emberi töredelem őszinte szavával: *bűnös vagyok!* Ah, nem a fellegetes ég takarja el előled az Istent, hanem szíved tisztátalansága, az a belső sötétség, melyet kivetsz belőle a világra. Be kell vallanunk, hogy a mi

világunktól távol áll a békesség, a lelki tisztaság, a szeretet, a reménykedés, a hit: mindaz, a mire az ember természeténél fogva vágyik. Ezekben pedig Isten áll távol tőlünk, az a fényes Nap, kinek mindezek csak az ember szívében visszaverődő sugarai. Tiszta legyen a szív, mely e fényes napot tükrözni akarja! A mienk nem tiszta; azért nem láthatjuk meg őt.

S nézzünk csak arra a mi édes testvérünkre, aki alapigénkben szól hozzánk.

Az ő szive! A nyugalomnak, boldogságnak, az örök békességnek ez a felséges temploma! Az igazi Bétel: Isten háza. Az ő szive látta Istent egy fájdalmas, de fenséges élet minden pillanatában, a szenvedő emberek iszonyú világában, ahol derült arccal végig haladt, hogy fényességbe vonja a fekete világot. Látta, mert tiszta volt!

A mi szivünk, ez a rettegő, kételkedő, sötét szív: ez nem láthatja meg az Istent. Sorvasztó szerelme leköti a földhöz, eszményei lehuzzák a sárba, az a büntetése, hogy ránézve a lélek látásai, az eszmények világa soha valósággá nem lehet. Köddé válik előtte az Isten. Ez az árvaságok árvasága. Ez a kárhozat.

A Jézus szive és a te szived. Egy menyország és egy pokol... Óh, nem ragad meg a vágy, hogy olyanná lehess, mint ő vala?

Szived tisztátalan. De sóvároghatja a tisztaságot. Bűnös lehetsz, de szemed hullathat érte könnyet. Kiált, kiált: „Teremts bennem tiszta szívet, óh Isten!”

A tiszta szív. A fájdalmak tüzének, az önvád vesszőjének, a bűnbánat könnycseppjeinek drága gyermeke ez. Templom, melyet saját életed felemésztésével, önző valód tudatos és elszánt összetörésével, a halálon át építasz meg egy új élet számára. Tükör, melyet könnyeiddel, véreddel, forró verejtékezéssel mosol tisztára. De egyre jobban ragyog, egyre tüzebben fénylik! Mitől? Egy örök hajnal, egy új napsütés fénye esik reá s ebben a fényben egy soha nem látott, édes, ismerős arc dereng elé.

Meglátod az Istent. Szivedbe költözik, mint erő, mint szeretet, mint béke; felragyog előtted, mint cél, mint eszmény; beszél hozzád a felséges természet ezer csodájával; hívogat a szenvedők ajakán, mint panasz; a bánatosok szemében, mint könny; és te megérted a szavát. Munkába fogsz. Egyre erősödve haladsz feléje, míg végre érzed, hogy keze áldva nyugszik fejedre s forró bizonyosság önti el szívedet. Csukott szemed látja, elnémult ajkad hangtalanul kiáltja, hogy beléd költözött az Úr!

Ha tiszta volna a szived! Ha kiirtanád magadból az önző, hideg szeretetlenséget, ha bizalom, hit, reménység hevítene, ha megtudnád tagadni önmagadat, hogy felvegyed a mások keresztjét, akkor megértenéd, miért magasztalja Jézus *boldognak* azokat, a kiknek szive tiszta. Boldognak, amilyen ő lehetett, pedig útja a siralmak völgyein vitt keresztül. De az ő szive tette e földet atyai házzá, az ő szive élte át a *legboldogabb tapasztalást* a világon s elhaló dobogással hirdette a kereszten is: *szeret az Isten!*

...Az Írás szavai szerint Jeruzsálemben volt egy tó: a Betsaida. Nyugodt, mély tükörében csodálatos tisztasággal ragyogott a fényes nap, az örök csillagok, a gyönyörű világ képe. Szellő nem mozdította, habjait nem korbácsolta fel vihar. De olykor-olykor leszállt Isten angyala és szárnyával megcsapkodta a vizet. Ilyenkor a tó mély, titokzatos keble buzogni, forni kezdett és mélységeiből csodás gyógyító erők törtek föl, melyek a betegek ezreinek adtak új életet. A tó: a tiszta szív. Az élet nagy viharai, megrázó küzdelmei már nem korbácsolják fel tiszta tükrét. Mély és csendes: beláthatsz a fenekéig. Tükrében csodatisztán tündöklök az eszmények, a lelki látások képe: *Isten*. Árad belőle a nyugalom. De olykor-olykor, szól a rege - megérinti Isten angyalának szárnya. Felgyúlnak előtte nagy, szent hivatások, feltündöklök egy-egy örök újjmutatás. Ilyenkor titokzatos mélysége felbuzdúl, zoltáros zúgással törnek fel belőle a csodás gyógyító erők, hogy megdicsőítsék a szenvedő, bűnös életét. Testvéreim, megértjük-e? Keljen szívetekben a szó: úgy legyen!

A választottak.

„A világ bolondjait választotta ki magának az Isten, hogy megszégyenítse a bölceket; és a világ erőtleneit választotta ki, hogy megszégyenítse az erőseket. És a világ nemteleneit és megvetettjeit és a semmiket, hogy a valamiket megsemmisítse: hogy ne dicsekedjék előtte egy test sem. Tőle vagytok pedig ti a Jézus Krisztus által, ki bölcsességül lőn nekünk Istentől és igazságul, szentségül és váltságul; hogy a mint meg van írva: a ki dicsekedik, az Űrben dicsekedjék.” I. Kor. 1. 27-31. v.

A vigasztalás Igéje néha csodálatos dolgokat mond. Nem így tanultuk, nem így hallottuk, nem ilyenek ismerjük a világot. Sőt! Néha, minthogyha a *józan* ésszel is ellenkeznék az Ige szava! Mint a mi alapigénk. ...Lehet. De én szívemben mély áhitattal állok meg e mélységek felett, hiszen *hozzám* szólanak a felzengő szavak és érzem, a mint szívem elhaló dobogása diadalmas zsoltárrá erősödik.

A keresztyén igazságoknak egyetlen bizonyítéka van: örökéletű emberi személyiségek, kiknek tűzbeborúlt, forró lelkén keresztül tesz confessiót az eszme. Elmerül körülöttünk minden: a múlt, a jelen, az idő, az élet, - de ezek a lelkek csak tovább beszélnek arról, amit éltek, amit láttak.

És néha... egy-egy magányos, sötét órában *ráérik* a lelkünk ezekre az igazságokra, melyeket gyakorta dőreségeknek láttunk és megdöbbenve halljuk, mint zendül rájuk vissza a szívünk, mint a megütött hangvilla rezonánsa. És azért nem az, amit a kezem fog, nem az, amit tudós könyvek beszélnek, lesz a legfőbb igazság, hanem az az élmény, mely örökéletű emberi szivekből meleg fénnel egyenesen az én szívembe sugárzik át. *Pál* apostol egyike ezen nagy örökéletű bizonyágtevőknek. Mint minden igazán nagy lélek: egyedül élte a világot; fájdalmak és vérző sebek szentelték meg az életét; de szíve nagy tapasztalásokról beszél és beszél örökre. Alapigénkben a *választottakról* szól.

Kik legyenek a választottak? Kikre nézett mosolygó szemmel az Isten, mikor e földre születek, hogy kiválogassa a bűnös, átkozott embertömegből és elvezesse őket az üdvösségre?

Nem a bölcsök! - mondja *Pál*, - mert én bölcs voltam a törvényben és a tudományban s mégsem találtam meg az Istent és az ő békéjét.

Nem az erősek! - mert hiszen az én kezemben fegyver villogott és szavamban parancsolat zengett, - s mégis összetört a szívem egy töviskoronás homlok előtt.

Nem azok, akik „valaminek” tartják magukat, mert az én szívem is tele volt göggel, hiusággal, önérzettel, dicsvággal: s mégis sötét volt a világ körülöttem és a szívem fájt.

Kik tehát?? - Valóban csodálatos a válasz: *a bolondok, az erőtlenek, a nemtelenek, a megvetettek, a semmik.*

...S megállok gondolkozó fejjel a mi világunk előtt. Ime, az ember agyának csodálatos hatalmával az eget ostromolja. Kikutatja a messze csillagvilágok hihetetlen csodáit, behatol a természet titkos törvényeibe s új törvényt alkot és magyarázza a világot, amelyet meg nem érthet. Alkot a maga romlandó portesténél ezerszerre maradandóbb gépcsodákat, amikre maga is bámulva néz fel. Oh, a *bölcs* emberek! Hogy elfelejtkeztek arról, hogy porból születünk.

Talán nem is hiszik már. De a futó élet előtt semmivé lesz a bölcsesség minden hatalma. „A por visszatér a porba, a honnan vétetett.” És az *erősek*! kezükben a föld, a hatalom, az uralkodás! Hogy rohan ez a világ a pénz után! Hogy szereti az élet megfogható Isteneit és hogy kacagja az eszmények álomvilágát! „De aki megakarja tartani életét, elveszti azt.” Minden hiu büszkeségünk haszontalan: árnyak vagyunk csak. Ime, Pálnak igaza van. Itt nincs békesség, boldogság, üdvösség sehol.

Hol van tehát?? És az apostol elvisz egy különös világba. Ez a világ csak egy törvényt ismer: az *áldozat* törvényét. Ez kötelez. A mások szenvedéseinek meglátása, a mások igájának fölvétele, szolgálat, szeretet: hát van ennél nagyobb *bolondság* a világon? De halljátok: „a világ *bolondjait* választotta ki magának az Isten.” A mig *bölcs* voltam, - így gondolkozik Pál, - hasztalan futottam: a szívem kérdéseire nem kaptam feleletet. De *bolondd*á lettem e világ szerint: megaláztam a homlokomat, megtanultam sírni, sebeket kaptam és véremmel öntöztem a földet, amelyen munkálni akarok. Megostoroztattam magamat egy más valakiért, egy eszméért, egy igazságért: *a világ kacag*, a szívem pedig nő, tágul és magába öleli a kacagó világot. Homlokomra glóriát sző a fájdalom és fényt vet a véres, gúnyolódó, üldöző világra. Mikor megtanultam szeretni, jót tenni: bolonddá lettem, de elválasztott Isten, hogy általam *szégyenítse meg* a világot. A „*bölcs*eket!” Amig *erős* voltam: nem volt nyugalmam. De összetört a lelkem, megtudtam és beismertem, hogy tehetetlen vagyok, éreztem az árvaság minden gyötrelmét és a halál minden kínját s amíg a külső ember fogy, hanyatlik, sír felé hervad és *a világ szánakozva néz*: bennem úgy nő, úgy magasodik az új, a mennyei ember és a fejemre fényt hintenek az örök csillagok! Erőtelen vagyok, de elválasztott az Isten, hogy általam *megszégyenítse az erőseket!* - *A semmik!* Akiknek nincs bölcsességük, nincs hatalmuk, nincs talán még külső szépségük sem; csak szerető, vérző, szolgálattevő szívök: *ezek a választottak*, „hogy ne dicsekedjék előtte egy test sem!”

Mert mi *mindannyian* Isten gyermekei vagyunk „a Jézus Krisztus által!” A világ háborgása közepett egy kis sereg áll *a kereszt* körül. Ez a hely sötét. A fény ott táncol a bölcsek és erősek homlokán. De majd, ha a nap lemegy, majd ha a szivekben sötét lesz... akkor, akkor felragyog a kereszt és „néznek majd arra, akit átalszegeztek.” Arra, aki e világ szerint *a legbolondabb* volt, mert szeretettől égett össze a szive, a *leggyöngébb*, mert szavát sem emelte fel kínzói ellen, sőt imádkozott érettük és a *legsemmibb*, annyira semmi, hogy egy otromba kereszten halt meg, mint egy gonosztevő, mint a világ szemétje.

De ő a *választottak királya*, ki Istentől jött nekünk „*bölcsességül, igazságul, szentségül és váltságul.*”... Bölcsességül: szolgálattevő szívével. Igazságul: tiszta életével. Szentségül: a magasságos Isten arcát hordozván. Váltságul: meghalván érettünk: „Hogy aki dicsekedik, az Úrban dicsekedjék!”

(Egyházi Ujság. 1913. január.)

A fehér kő és az elrejtett manna.

„A győzedelmesnek enni adok az elrejtett mannából és adok annak fehér kövecskét és a kövecskén új írott nevet, a melyet senki sem tud, csak az, a ki kapja.”
Jelenések könyve II. 17.

E szavakban Jézus egy *győzelmi ígéretet* tesz annak, aki vele harcol és mindvégig hű marad. A győzelem *záloga*: a fehér kövecske; *jutalma*: az elrejtett manna. Amazt a vele harcolónak, mint ismertetőjelt adja, rajta egy új, titokzatos névvel, „melyet csak az ismer, aki kapja”; emeből enni ad a harcban megfáradottnak.

Mi az a *fehér kövecske*? A fehér kő ősi keleti symbolum, melyet azok kaptak, akik részt vehettek az istenek valamelyikének tiszteletére rendezett titkos lakomákon. A kövön rajta volt a meghívó Isten neve és csak akinek ilyen kő volt a birtokában, az mehetett be a szentélybe.

Egy ilyen titkos, szent varázsszert ad Jézus a vele harcolónak, zálogául annak, hogy küzdelme biztos diadalra vezet. Mi lehet a mi emberi harcaink győzelmi záloga más, mi másban érezzük meg azt, hogy nem hiú erőlködésben égünk el, mint abban, hogy a harc folyamán egyre *erősödni* és *tisztulni* érezzük *lelkünket*, hogy minden lépésnél nagyobb lesz bennünk és teljesedik az élet? Ilyen harc a *keresztyén élet*: folytonos erősödés és tisztulás.

A fehér kő azért a keresztyén ember lelkét jelenti. És ezt a győzelmi zálogot maga a harc adja nekünk, melyet Isten szolgálatában folytatunk. Mig a világgal folytatott önző küzdelemben napról-napra lazább, szétomlóbb, erőtlenebb lesz a lelkünk; addig alacsony vágyaink, önző mivoltunk összetiprása közben, abban a nagy, halálos munkában, melyben hősiesen ölünk meg minden nemtelen szenvedélyt, kicsinyes érdeket, bűnös szándékot, ami bennünk fészkel: *kemény*, szilárd, megtörhetetlen lesz a lelkünk, mint a *kő*, a gránit. S amíg a világgal magunkért folytatott csaták beszenyezték azt, most örök eszmények tüzeiben ég tisztává, *hófehérré*. Az a harc pedig, melynek kohójában keménnyé és tisztává: „*fehér kővé*” ég a lelkünk, az nem végződhetik vereséggel. Győzni fogunk! Ez a keresztyén ember forró, boldogító bizonyossága, mely magában hordozza a győzelem zálogát. És a fehér kőbe, lelkünkbe *új nevet* ír az Isten. Ez a gondolat is ősrégi szokást fejez ki. A rabszolgának karjára, mellére süttette az úr a maga nevét s ezáltal mindenkinek tudtára adta, hogy az a szolga az övé. Mennyi úr, mennyi zsarnoki hatalom égeti bele lelkünkbe a maga nevét, amíg a világgal, önző célokért harcolunk! Hány meg hány rabszolgaságot állunk ki mosolyogva, vagy fogcsikorgatva, öntudatlanul vagy lázongó szívvel! Vörös betűkkel égeti lelkünkre a nevét egy gyilkos szenvedély. Szikrázó írással olvashatod: a harag rabszolgája ez. Sötét, hideg betűk hirdetik, hogy a kétely, a félelem, a gond, a halál rabja vagy. Ezer nevet választ az élet zsarnoka, de lényege egy és a te neved: „*A bűn rabja*”, oh Isten nélkül való ember! A bűn hatalmát hirdeted, míg lelked a gyilkos bélyegzők ütései alatt szertehúll. De *Jézus harcosának* lelkére *csak Isten* írhatja nevét. Ez a lélek az egész világgal szemben „*fehér kő*” marad: ütheted, megkondúl, mint a nemes érc és hangja zsoldár, halleluja; dobhatsz rá sárt, szennyet, átkot, fehér marad, mint a fény a nap szívében. Csak az élő Isten kezének érintésére válik *lány viasszá*. És az a titkos, áldott atyai kéz, mely örök szeretettel vezet hazafelé, beleírja lelkedbe a te *új* nevedet: „*Isten gyermeke*.” Lehet, hogy senki sem tudja és látja meg rajtad ezt az új nevet, lehet, hogy a világ lenéz, napról-napra több lesz ellenséged, kevesebb a jó barátod, arcodon az alkonyat visszfénye kezd lobogni, alakod egyre roskadóbb, hajad egyre fehérebb: *de amit senki sem tud, senki nem lát*, te lélekzetvisszafojtva látod lelked titkos mélyéből egyre tüzebben ragyogni fel a láthatatlan kéz drága vonásait, míg végre egész valódon átzendül, túlcsevegve életen, halálon, piaci

lármán, átkozódó zürzavaron az *ő* szava, amint a te *új* nevedet halkán, biztatóan, forró el-
lángulással kiejti: *gyermekem!*

És aki látja szivedben a te *új* nevedet, megadja neked a harc *jutalmát* is. „*Adok annak enni az elrejtett mannából.*” Aki szívében hordja a győzelem zálogát, az győzedelmes is lesz. Eléri minden harc egyetlen célját: *a teljes, békességes életet*. Ez az „*elrejtett manna*” az *isteni élet*. „*Én* vagyok ama mennyei kenyér, *az életnek kenyere*”, mondja Jézus. Tehát győzedelmesen harcolni annyi, mint felöltözni, magunkba ölelni a Krisztust, a levetkezett, bűnös, halandó élet helyett a mennyeit, az újat, az örököt. Ez pedig a *legnagyobb jutalom: az Isten életének részese lenni*. Lenni szolgává e világon - de úrrá önmagad felett; lenni halálra kergetett vaddá - de békességgel szivedben; szenvedni gyűlöletet - forró szeretettel; kapni sebeket - örvendező lélekkel; a világ terheit hordozva emelni az egész világot - *Isten felé!* Mert hatalom, gyűlölet, meg nem értés, átok és gúny mind, mind hazugság; igaz csak egy van: Isten. És élet is csak egy: az Istennel való!

(Egyházi Ujság. 1913. február.)

Az Isten gondot visel.

23. Zsoltár.

Valami édes, megnyugtató érzés ömlik el lelkünkön, ha ráakadva e kis zsoltárra, megnyugtadjuk a szemünket rajta. Lelkünk elpihen, mint a fészekre szálló madár a csöndes estén. E kis ének különös varázsa megragad. Valami naiv, ódon hangulat árad belőle; ősi nomád világ szellője csap meg, az oázis friss lehellete leng az arcunk körül.

Régi, régi idők lelke, miért fogod úgy meg a mi modern, izgatottan dobogó szívünket? Mi van benned, a mi úgy elvarázsol?

Az Úr az én pásztorom! Hallod, hallod? A csendes, fenséges nyári alkonyból ideszűrődik hozzád a hazatérő nyáj csengőinek ezüstös muzsikája. A pásztor és a nyáj... Nehéz lesz talán, de vissza kell képzelniünk magunkat a nomád zsidó gondolatvilágába. A végtelen pusztaság perzselő hevében, forró, vörös homokban bujdosik a nyáj - hazafelé. Kopár, köves a zsidó puszta megperzselt földje, nincs egy zöld pihenőpontja a szemnek, nincs egy forrás, mely üde lehelletével megélné a halott levegőt; nyomasztó sullyal borul be a lángoló ég, - s e vigasztalan, kietlen pusztaságban, ezernyi veszedelem között tereli a pásztor a nyáját, - csak ő tudja, hová. *A pásztor tudja!* Ne féljete, szegény bárányok, a pásztor gondot visel. - És leszáll a biboros alkonyat. Elenyhülnek a forró kietlenség fájdalmai, leborul a nyugalmas, csendes este. S a nyáj, melyet a pásztor botja keresztülhözött az úttalan sivatagon, de „az igaz ösvényen”, ott pihen „az oázis füves legelőin, a csendes vizeknél.”

A régi nomád ember képzeiteit a pásztorról, a nyájról, a pusztai életről Isten népére viszi át az ének írója. A nyáj élete a mi életünk. Az Isten a jó pásztor. Átvisz a szenvedések forró, kietlen pusztaságán s megnyugtató füves legelőin, elterelget a csendes vizekhez. Utjait nem értjük, nem ismerjük. Előttünk ezerfelé kigyóznak az élet ösvényei, vagy úttalan pusztában járunk, nem látjuk az irányt, a célt, nem tudjuk, merre menjünk, iszonyú súllyal nehezedik reánk a tehetetlenség rekkenő nyomása - de ő vezet az igaz ösvényen, az oázis felé. A halál árnyékának völgyében járunk, a puszta rémei gyötörnek. Hulló levélre van írva a sorsunk. De az ő pásztorbotja megvigasztal, az ő vesszője terelget ismeretlen úton át, az egyedül igaz, mert általa ismert ösvényen, át a szenvedéseken, át a halálon, Jézus szívének hulló vére nyomán, az önkényt szenvedő Istenember keresztjének árnyékában - hazafelé. A pásztorbot sújt is, ha kitérünk az útból, de csak jóságból, szeretetből.

Ez az ének nem bizonyít. Nem okoskodik. Ez az ének egy nagy tapasztalásról beszél. Mert a hitetlen ember előtt egyszerű és érthető a világ. Legalább azt hiszi. A vallásos ember előtt a világ kitágul, gazdagsága, rejtélyei, törvényei mérhetetlenekké szélesednek, hogy befogadhasák azt, akit ő minden porszemben élni lát: a végtelen Istent. Csodálatos erdő, szent titkokkal, előtte a föld. Bizonytalan úton járnak, ezer eshetőségben, bizonyos halál felé, a szenvedések báka-völgyén. De szent ihletések, titkos kézfogások, fénylő lábnyomok, hívogató hangok érnek itt is, ott is. Behuny szemmel, áhitattal, mosolyogva megyünk, mert érezzük, hogy *vezetnek*. Vezetnek... Hunyd le a szemed, mert megvakít e csodás hatalom káprázatos kezefutása, mely életedet vezet minden akadályon át oly biztosan, mint a vonatvezető a gépet a váltók tömkelegében - egyenest az állomás felé. Gondolkoztál-e valaha ezen? Ne csüggedj, bizzál!!

Az Istenben való megnyugvást éneklő kis költeményből a gondviselés szívet megragadó sejtelmé száll felénk, mintegy megkönnyebbült, mély, túláradozó örömeiben elfuló nagy sóhajtas.

(Ref. Szemle. Kolozsvár. 1911. 17. sz.)

A mi árvaságunk.

„Ime eljő az óra és immár eljött, hogy szétoszoljatok kiki az övéihez és engem egyedül hagyjatok. De nem vagyok egyedül, mert az Atya velem van.” - Ján. ev. 16. 32.

Volt idő, mikor Jézus is árvának érezte magát. Hiszen egyedülvaló volt mindig. Még azok a szívek is, amelyek legközelebb állottak hozzá, bizony, hányszor voltak végtelen messze az ő szívetől! És azon az éjszakán, melyen elárultaték, nehéz sóhaj tör fel kebeléből: egyedül hagytok engemet! - Pedig egész életén keresztül vágyott arra, hogy szeressen és hogy szeressék. De a nagy szívek nagyon árvák s Jézus szíve is egy ilyen nagy árva szív volt. Nagy az árvaságban is.

Oh, hadd lássuk, tud-e, akar-e ez a szív beszélni hozzánk akkor is, amikor olyan nagyon egyedülvaló?

Beszéljünk az árvaságról.

A szív, amelyet nem ért meg senki. Azt hiszem, ez a legnagyobb árvaság. Úgy élni le az életet, hogy egy pillanatra se érezzünk magunk mellett egy másik szívet, amely a mi szívünkkel dobban össze: ez valóban sötét, hideg élet volt. Pedig nincs senki, akire ez a szívszorító árvaság egyszer se borult volna rá. Minden életben van egy-egy pillanat, egy-egy nehéz, rettenetes óra, amikor egyedül vagyunk. Legnagyobb fájdalmainkat, legnehezebb lelki harcainkat, legsötétebb kételyeinket nem oszthatja meg velünk senki. Ezeket magunknak kell elviselnünk.

Megcsal egy-egy fényes, szivárványszínű álom. Ugy-e, hogy összetört a lelked, hogy összeomlott benned egy egész drága, gyönyörű világ? Ki oszthatta meg veled a fájdalmat? Ki törülhetette le a könnyedet? Ki úzhatta el szivedről a sötétséget? Senki. Senki.

Megcsal, elhagy egy szív, akit nagyon szerettél, aki köré talán egy egész boldog jövőendő ezer színes virágát kötötted koszoruba. Árván maradtál. Ki csitíthatja el szived fájó dobogását? Senki. Senki. Körülötted talán egy boldog, derült családi kör élt; hű hitves, mosolygó gyermekek, szerető szülők. De volt idő, hogy egyedül tértél haza a temetőből. Ugy-e, nagyon árva voltál? Ugy-e, nagyon fájt a szived? Ugy-e, te is elmondtad: egyedül hagyatok engem! Oh, ha voltak terveid, amik szivedből nőttek ki, vágyaid, amiket szomjasan üztél, ha olykor-olykor föllobogott előtted egy-egy nagy ideál, egy-egy fényes, sugaras eszme: akkor bizonytalannal kellett érezned az árvaságot is. Akkor tudnod kell már, hogy mennyire tehetetlen vagy, hogy vannak napok, amikor tűrhetetlenül nyom a föld, hogy jön idő, mikor egyedül maradsz, kifosztva, árván, tehetetlen fájdalomban, hideg éjben, kétségbeejtő némaságban. Az ember árvasága! - A pusztában bújdosó zarándokok világa ez. Megállok a csillagos ég végtelen boltja alatt. Bámulnak reám az éj hideg, szikrázó csodái, - ah, olyan messziről, ah, olyan némán! Merjek-e én, múlandó, árva lélek, a mindenség egy mozgó porszeme *eze*ken a magasságokon *túl* merengeni?

S ha szívembe nézek: annyi kételkedés és hitetlenség árvasága mered reám! Ah, át kell látnom, hogy egyedül vagyok, mert hitetlen vagyok!

Körülöttem annyi sötétség... és ebből a sötétségből annyi átok, annyi jajszó hangzik fel! Ad-e valaki feleletet ezekre a vádakra? - Itt-ott fényes arcu embereket is látok, magasan a porban

fetregők tömege felett. Ezek az *eszmék* emberei! A homlokukon lélek ég, a szemükben egy el nem múló látomány dicsősége. - Jaj, ne menj közéjük! Ne nézd őket közről! Szívükből vér csepeg, szemükben az a fény: könny; homlokuk glóriája verejtékcseppekben megtört sugár. Ezek a *martirok*, a kiket kiátkozott, megölt, kivetett magából a világ, hisz „az ő országuk nem e világból való” volt.

Egyik hitt, másik szeretett, némelyik vádolt, másik sebeket kötözött... Oh, valóban! Mi köze ezeknek az embereknek a világhoz? A szív, amelyik mindenét odaadja és végre árván marad, - ez nem *okos* dolog!

Hanem ez a sereg mégis feléd jön. Ellenállhatatlanul, leigéző hatalommal közeledik feléd... s eljön az óra, hogy megérkezik hozzád... S vezeti őket egy töviskoronázott, vérző homloku ember: a Názáreti Jézus.

Oh, ha soha se hitted, soha se akartad hinni, hogy ember volt, csak alázatos, szenvedő arcára kell nézned és *testvéredre* ismersz.

Az Isten lelke ez, mely e földön a szenvedés ruhájába öltözött, hogy megközelítse a *te* lelkedet!

Ha máskor nem is, mikor árva és elhagyott vagy, - s ki biztosíthat, ember, hogy soha az nem leszel? - oh bár akkor keresd meg a Jézust. Ha máskor nem is, de akkor bizonyára szóba áll veled.

Egész pályája út volt az árvaság felé, hiszen az áldozat törvénye az, hogy az adakozó külsőleg mind szegényebb legyen. És ő adakozott: a lelkét, a szívét tépte millió darabra s szórta el a földi vak éjszakában. Ahány fényt látsz itt föllobogni, még az ő keze hintette el! - Árva volt. Egyedül élt egy véres, borzasztó világban, nem volt hová lehajtsa a fejét, pedig a rókáknak barlangja van, az égi madaraknak fészük; s a Gecsemánéban nem volt egy szív, a melyik megosztotta volna vele a halálos gyötrődés vérverejtékes perceit. Elfut az a kis csapat is, a melyik eddig kísérte, s szívének fájdalmas, néma vádja ül szemében, mikor a főpap tornácában Péterre néz. És ott a kereszten! Ah, úgy tetszik, még az Isten is elhagyta őt! Egész életét kifejezi alapigénk: „Szétosztok kiki az övéihez és engem egyedül hagytok!” Kiki az övéihez! Futnak szeretőik után! - mint Hoseás mondta. Várja őket az élet, az öröm, szerető szívek, dal, napsütés, - s én, aki odaadtam nekik mindenemet, a ki *értük* éltem, én itt maradok egyedül és jutalmam lesz egy töviskorona és egy arculcsapás!

„*De nem vagyok egyedül!*” Zendül fel a diadal szózata! Jézus nincs egyedül. A Gecsemánéba angyalszárnyakon száll a vigasztalás, a kereszt kínjai közt csillapító kéz simítja el a lázas homlokot, a sír némaságába angyali kar zendül bele. „Az Atya velem van!”

Oh, aki ott állt felette a viharzó tengeren, kinek lelke igébe csendült beszédes ajkain, aki könnyöretre indította a szívét egy szenvedő ember láttára: az Atya, - vele van az árvaságban is.

Árvaság? - Nincs is a világon! Hiszen az apátlan gyereket szokták árvának nevezni, nekünk pedig Atyánk van és velünk van!

Megyünk a földi pusztaságokon át. Éget a homokja, perzsel a melege, szomjuság gyötör, nehéz lihegésünktől fáj a levegő... ..de útban vagyunk az atyai hajlék felé!

Álmaink megcsalnak... mert délibáb után futottunk és minket Isten hívogat, Istenhez *kell* jutnunk.

Elhagynak szerető szívek, mert *jobban* szeret egy más, atyai szív, és azt akarja, hogy *őt* szeressük!

Útunk sirhalmok közt vezet át, hogy megtanuljuk: „a ki az én mennyei Atyám akaratát cselekszi, az az én fitestvérem, nővérem és anyám!”

Az Isten azért állította bele a mi világunk középpontjába a keresztet, hogy mindnyájan elmenjünk alatta!

És mert a kereszt *mögött* ragyog a kegyelem fényes napja; a kereszt *árnyéka* ráesik a szivünkre.

Köny, vér, verejték, fájdalom: ez a mi életünk. Néma, kietlen pusztaság: ez a mi világunk.

De Hoseás azt mondja: A világ „a reménység ajtója.”

Hallod-e: ajtó! Vajjon hová vezet?

A mélységekből egyre erősödő, egyre felségesebb zsoltár zeng fel. A „fehérruhások” serege tör onnan az égnek, martyrok serege, „a világ szemétje”, de elől Jézus megyen és útjuk a csillagok felé visz!

A mi árvaságunkat csak ezek fogják meggyógyítani, mert ők nincsenek egyedül.

(Ref. Szemle. Kolozsvár, 1910. 15. sz.)

A Gecsemánéban.

- Kép Jézus életéből. -

V. ö: Mát. 26. 36-57. Mk. 14. 32-50. Lk. 22. 40-53. Ján. 18. 1-12.

...Megérkeztek a Gecsemánéba, mely egy kert vala az olajfák hegyén, a Kedron pataka mellett. Sötét, sátoros olajfák árnyaszták feketére a helyet, csak imitt-amott fehérlett fel egy-egy nagy mészkődarab. Sötét este volt. A hold még nem bujt elő. Egyetlen fekete lepel látszott borítani az eget. Jött Jézus a tanítványokkal. Szótlanul, csendesen közeledtek. Nehéz, nyomasztó volt a levegő, vagy talán lelkükre nehezedett valami név nélküli fájdalom?! Péter még az elmúltakat forgatja fejében: a Mester kétségeit és saját ígétét... s így érzi, hogy szavaiért helyt tudna állani, János gyerekszíve görcsösen vonaglik, torkát nehéz, érthetetlen félelem szorítja össze. A bekövetkező nagy esemény, mint a végzetes katasztrófák általában, előreveti fekete árnyékát: meg nem érthető, ki nem magyarázható boru üli meg a tanítványok szívét és fekszik rá a világra. Mintha a levegő is tele volna fojtott jajkiáltással, elnyomott sóhajjal, elnyelt könnyel. Aki nagy veszedelem előérzetében volt már, tudja, mi ez. Hát a Mester? Feje fölött ime összeborultak a fellegek. Teljes sötétségben és teljesen egyedül van. Tudja, hogy a földön számára nincs több élet. S bizonyára úgy volt, hogy lelkén ekkor erőt vett a nagy, kivételes lelkek egyedüliségének érzete. A nagy szívek nagyon árvák s mentől nagyobbak, annál inkább érzik ezt. Jézus előtt közvetlen közelben, ijesztő sötétségben emelkedett fel a halál és szíve e nagy pillanatban kétségtelenül elszorult láttára.

A mély csendet ő töri meg: „Üljetek le itt, míg elmegyek és amott imádkozom”. De Pétert, Jakabot és Jánost, a három kedves tanítványt magához veszi. A hűséges Péter, az állhatatos Jakab s a szelid János: ezek voltak azon boldog halandók, kiket arra választott ki Jézus, hogy élete legnagyobb kísértésének gyötrelmeit megosszák vele. Arca szomorú. Szíve remeg. Milyen nagyon szenvedhetett! Milyen nagyon ember volt! Ime, az utolsó küzdelem előtt a legnagyobb szív is keres egy-két más szívet, hogy ne legyen egyedül ebben a halálos, sötét éjszakában! A szeretetét osztogató Jézus ebben az órában lelke minden szálával szomjuhozza a viszontszeretetet, annak érzését, hogy rettentő árvaságában mégis van valaki, a kiből bizhatik. A tanítványok mindig csak kaptak, most az egyszer adniuk kellett volna: megértést, vigasztalást, bizalmat. Hát szüksége volt erre Jézusnak? Igen. Volt. Lelkére sötét árnyék borult. Elkezdett szomorkodni és gyötörödni. Most már tudta, hogy mi vár rá. Meg van győződve róla, hogy életének *igazsága* követeli tőle a halált, a *bizonyságtevést*. Azzal is tisztában van, hogy erősen meg kell állania a viharban, mert a mit most fognak látni rajta a tanítványok szemei, az dönti el a jövődőt. Ah, olyan megrázó, szívbemarkoló, felejthetetlen módon kell viselned magadat emberi szív, hogy Isten minden fensége és irgalma sugározzék át rajtad! Mert ha meghátrálsz, nincs többé igazság szavaidban, szétfujt hamu leszel! És mégis! Az a szív egy *ember* szíve volt. Mert ki merné mondani, hogy Jézus előtt nem birt értékkel az élet, hogy ő nem szeretett élni? Oh, soha senki úgy át nem érezte az élet szépségét, úgy nem ragaszkodott a gyönyörű világhoz, mint Jézus. Nagy szíve volt, nagyon szeretett élni. És az a sok finom pókhálósál, mely lelkünket a földhöz köti, melynek titkos selyembogara észrevétlenül fonja, szövö, kötözgeti szívünket a világhoz; nem látva, nem figyelve, nem érezve vetíti szívérványos szárait dolgokra, emberekre, szívekre s vissza szívünkre: az élet apró, boldogító javai az elválás pillanatában erős köteléket fonnak körénk, a minek szakadása nagyon fáj. És ki ne tudná, hogy ez a kötelék (sokszor hinár!) a legtöbbször szembe száll a kötelességgel, a hivatással, a jellemmel is! Jézus itt élete legnagyobb kísértésével küzd. A lét és a lélek örök igazsága vívják benne a halálos tusát.

És ő érzi a kísértés kétségbeejtő erejét. Panaszkodik. Vall. Örök harmóniában élő lelke megrázó viharban háborodik fel s szívfacsaró szorongással rebegi: „Szomorú az én lelkem, halálosan szomorú!” „Maradjatok itt velem!” Most ne hagyjatok el, most, a mikor reám omlik a teremtettség és elzúzni készül hitemet, mindenemet! De már akkor érzi, hogy ez nem elég. Lelke a földnél megingathatatlanabb sarkpontot keres s *Isten* elé viszi gyötrelmeit. „Egy kissé előre menve, arcra borult, könnyörögvén: Atyám, ha lehetséges, múlják el tőlem e pohár!” Milyen őszintén vallja be itt Jézus, hogy ő szereti az életet. Nem titkolja, hogy lelkét félelem, szorongás emésztí a halállal szemben. Teljes tudatában van a kísértés iszonyu erejének, mely vívja, égeti, töri, bontja a lelkét, hogy fusson e helyről és mentse meg életét, ha az Isten ügye, életének igazsága elbukik is! Milyen lehetett ez a küzdelem? Tekintsünk lelkünkbe! Számoljunk magunkkal, vágyainkkal, ellenálló erőnkkel, hűségünkkel, kitartásunkkal! Oh, be megértjük és mélyen megrendülünk az evangélium szavain: „Az ő verejtéke olyan vala, mint nagy vércseppek, melyek a földre hullanak!”

De diadalmas harcot vívott! A birkózásban ő kerekedett felül. Lelke elcsitul, megnyugszik, alázatos tisztelettel rebegi: „A te akaratom szerint legyen!” A Te akaratom szerint, oh örökkévaló Isten, a ki az én elvérző szívem kínjaival akarod meggyőzni, összetörni, megjavulásra bírni, haza téríteni keményszívű gyermekeidet! *Ez volt a legnagyobb diadal, a mit ember aratott a földön!* Belátása annak, hogy a kötelesség parancsoló szavának mindenben engedni kell! Világos tudata annak, hogy az igazságért feláldozott élet reálitássá teszi az ideált, a halál átviszi azt a próbák tüzén s ráteszi véres homlokára az élet koronáját! A Jézus diadala bizonyos tudata volt annak, hogy az evangélium az ő példátlan önlegyőzésével túl éli őt és győztes marad! Milliók fogják tovább élni az örök élményt, mely oly drágának, egyedülvalónak bizonyul, hogy érte az életet is nyugodtan lehet elvetni! Isten az emberek közé száll az ő elhallgató szívére át. Ezt tudta Jézus ott meg, ez volt a vigasztaló angyal, mely az evangélium szerint letörli verejtékes homlokát. És áhítatos nyugalommal kelt fel a haláltusából az ember.

Nehéz csalódás vár rá. Tanítványait aludva találja. A tüzes Péter, aki életét ajánlja fel érte, alszik! A Mester szíve elfacsarodhatott rajta; ime, a földi szeretet! De a hangjában nincs harag, csak szelid szemrehányás: „Simon! így nem bírtok velem vigyázni egy óráig sem?” A tanítványok felrettennek. Péter megremeg. Eszibe jut a Mester jóslata: „Meg fogsz tagadni engem!” „Nem! Nem! - riad lelkében a szó - életemet adnám érte!” Támolyog. Dörzsöli a szemét.

„Vigyázzatok és imádkozzatok, szól neki Jézus, hogy kísértetbe ne essetek!”

Vigyázzatok és imádkozzatok! Nehéz órák jönnek rá. Hazug álmaitokat, dőre váradalmaitokat, melyeket büszke, vérbengázoló Messiásról, világuralomról szőttetek, eltemeti a holnap! - Kétségtelen, hogy a tanítványok e percben legmesszebb állottak Jézus küzdő, szomorú, szerető szívéből. És ő érezte e nagy szakadékot. Ezért van, hogy az a rettenetes tusa, a földtől való elszakadás a kötelességért, még kétszer megismétlődik; aztán szívében a világ iránt megőrzött nagy szeretettel, önmagán vett nagyszerű győzelemmel emelkedik fel a Mester. E pillanattól kezdve csodás nyugalommal, acélerővel, példanélküli engedelmisséggel ment végig azon a véres ösvényen, melyen életét igazolta, megdicsőítette s átadta milliók szívének.

De a szegény tanítványok, ime, újra alusznak. Halálhoz hasonló fásultság lepte meg lelküket. Hörögve, nehezen lélekenek. Jézus csendesén közeledik feléjük. Az égen fényes, fehér csík jelzi, hogy jön a hold. Mélységes csend van. Egy-egy nagy, sötét madár száll a fák között. Valami ragadozó. Olykor fölsikít az ágak közt valami. Nagynéha hangzik egy-egy rejtelmes sóhaj. Csend.

Egyszerre a fák lombjai közt világosság verődik szanaszét. Rezgő, imbolygó fénysávok, egy, kettő, három, majd egyre több és több. Füstölgő fáklyalángok, pislogó mécsek. Már tisztán hangzik az ágak recsegése... aztán nyomott, titokzatos susárlás. Jézus arcán fenséges, komoly nyugalom. Még egyszer megvonaglik a szive: „Aludjatok most már! Itt az óra és az Ember fia a bűnösök kezére jut!”

Most rájuk esik a világosság. „Ott vannak!” hangzik fel egy kurta, vakkanó jeladás. „Kerítések körül!” És gyors futkosás zaja veri fel a kert méla csendjét.

A zajra a tanítványok is felriadnak. Látják a futkosó fáklyafényt, a sebesen surranó árnyakat... de e pillanatban lelkükre értelmetlen mámor terül: Mi az? Mi az? - „Keljetek fel, menjünk, ime elközelgetett, aki engemet elárul!” Péter felszökik, mint a villám. Mit? A Mestert akarják elfogni?... Kik? Hol? Miért? Szemét dörzsöli, kardjához kap. Nem érti a dolgot. Csak egyet tud: hogy most meg fog halni érte!

Körül voltak véve. A fák közül fegyveresek rohantak rájuk, a főpap szolgálai és néhány római katona. A fáklyák fénye rávetődik Jézusra. Nyugodtan, komolyan áll. Halvány arcán békeség. Fehér ruhás alakja szelíden meghajlott. Mögötte reszkető, téveteget szemü, halálsápadt tanítványai.

Amint a fegyveresek megállanak, eléjük lép és nyugodtan, tisztán csendül meg a szava: „Kit kerestek?” Egy ember kiválik. Közelebb lép. „Judás!” - hörgi Péter. „Mester! Mester!” szól az és megcsókolja Jézus arcát. Mély szomorúság és szájalom tükröződik azon: „Barátom! Csókkal árulsz el engem?” - A csók volt a jel, hogy kit kell elfogni. A katonák és a poroszlók azonnal Jézusra rohantak s hátracsavarták karjait. Most ébredt fel Péter! Ő az életét ígérte Jézusnak s most tétlenül áll, mikor megkötözik, mikor bántalmazzák? A Messiást?? Az Isten szentjét?!

Mint a villámlás, csengve, szikrázva süvöltött ki kardja a hüvelyből és szive egész viharos haragjával odavágott közéjük. Egy szolga fejét érte.

Szegény Péter! Azt hitte, hogy az ő karja elég lesz feltartóztatni egy egész leroskadó álomvilágot, mely csakhamar az ő szívére fog omlani.

De Jézus intett Péternek: „Tedd vissza, Péter! Aki fegyvert fog, fegyverrel pusztul!”

„Aki fegyvert fog?” - „Hát te nem harcolni, uralkodni, büntetni jöttél e világra?” Rámered Jézusra. Egy rettentő démon kezdi bontogatni lelkében fekete szárnyait: a tagadás... Visszaszítja kardját és szédelegve eltántorog.

Ekkor Jézus a szolgálkhoz fordult: „Mint valami latorra, úgy jöttök reám éjjel, fegyverrel. Pedig egész nap köztetek voltam, tanítva és gyógyítva titeket.

Miért nem fogtatok meg akkor? De ez a ti órátok!

...A hold fehérén, fényesen felbukkant az ég peremén. Delejes, igéző ezüstoffolyam ömlött végig az Olajfák sötét hegyén.

Elindultak.

A megvetett kő.

Zsolt. 118. 22. v.: A kő, melyet az építők megvetettek, szegeletkövé lett.

Minden épületnek van egy *teherhordó*, *szenvedő* köve, melyen az egész sarkallik, mely egyedül viseli, érzi a sokszor oly légiesnek látszó, pompás, tündéri alkotás láthatatlan, roppant súlyát. Ez a kő a *szegelet köve*, melyre minden nehezül, mely dacol az egész épület helyett a szelekkel s eltaszítja a beleütköző támadásokat. A szegeletkő, mely így mintegy az egész épület fennállásának testtévált biztosítója, teszi az épületet olyanná, a milyen. Az az épület, melyről a zsoltár beszél, nem más, mint *a mi életünk*, mert minden ember *az élet építő-művésze*, teremtő mester, aki egy életpalotát, egy dicső, maradandó, pompás hajlékot van hivatva építeni az örök emberi értékek számára. *S ennek a műalkotásnak is van egy szegelet-köve*, mely ha hiányzik, vagy rossz, összeomlik a ház és elzúzza a balgatag építőt, mert elviselhetetlen az az élet, melynek hordozója gyengébb, mint az élet terhe. *Az élet terhe!* Erről panaszkodik napról-napra az ember. Egyik évtizedes nyavalyát vonszolva, a másik koldus-condrát húzva, a harmadik váratlan csapás terhe alatt összeroppanva, a negyedik titkolt bánat alatt vérezve. Igen, panaszkodunk jajgatva, fogcsikorgatva, dühösen, hörögve... Pedig az élet terhét levetni nem lehet, mert *összenőtt* az emberrel; *az élet terhét viselni kell tudni!* Az élet titka abban rejlik, hogy *milyen szívvel* viseled el a reád súlyosodó életterhet. *A szív az élet szegletköve*; akinek nincs, vagy ha van, gyöngye: élete sorsa meg van pecsételve; akinek erős, tiszta a szive, fölmagasodik a súly alatt, mint a pálma.

Az a mi végzetünk, hogy vádoljuk a véletlent, a sorsot, az embereket, a világot, az Istent - és nem vesszük észre, hogy szívünkben van a hiba, a készületlen, lázongó, Istentől elfordult szívben. De te, kire otthon egy kedves halott üres helye mered, te, ki igaztalanul megtépett lelkedet mutogatod, te, ki epedve, szorongatott szived kétségbeejtő sikolyával keresed az Istent, szívszorító éjjeli csendben: felém kiáltjátok, hogy az élet terhét nem lehet lehazudni, hogy a szívet tenni felelőssé igaztalan dolog. Mert hol az az ember, akiben, ha emberi indulat hullámoz, *könnyűnek* tartaná az élet terhét? Hol van? Felel rá évezredekén átzenő hangon Jézus szava: „Az én terem könnyű, az én igám gyönyörűség.” Pedig oly kevés volt életében az, amit *mi* könnyűnek és gyönyörűségnek látnánk! De ő nem akarta a terhet ledobni magáról, nem küzdött a súly ellen tehetetlen, tájtékos haraggal, hanem *törhetetlen szívének örök békecsendjével hordozta el. Az ő tiszta szive* az az erős szegeletkő, mely nem vádolt: szeretett. Nem igényelt: adott. Nem türelmetlenkedett: hitt. Nem ingadozott: remélt. Diadallal hordozta életét, mert élete *Istenben* gyökerezett.

És nem tartotta meg magának. Isteni szeretettel kínálta fel az *építőknek*: itt van az élet boldog titka, itt a *szegeletkő*, amit kerestek! Jöjjetek én hozzám! Mert *azok* az építők kétségbeesve keresték életük szegeletkövét. Megtaposott nemzeti dicsőségük, kigúnyolt szentségeik, állati rabigájuk, arculvert gögjük, koldusnyomorúságuk terhe alatt jajongva, lázongó dühvel, fogcsikorgatva, epedő vágyakozással keresték. *És építettek hiú légvárakat*, melyben a *világ urainak* képzeltek magukat, *követelve* a szent istentől ősi jussokat: csak azt nem véve észre, hogy *szívükben* van a romlás; bűnös, kemény szívükben. Ők nem látták, csak Jézus látta ezt. Látta *szánalommal, szeretettel, reménykedve*, hogy még *van segítség!* Hirdeti, hogy csak egy dolog kell: a szívet megtalálni és újjáteremteni. De nem volt elég hatalmas a szava. „Mit beszél nekünk a názáreti ács fia? - kérdezték gúnyosan az emberek, hiszen ismerjük minden ijafiát!” - „Hozzuk haza szegényt, - siránkozott az édes anyja és testvérei - mert megháborodott!” - „Jöhet-e Galileából valami jó?” - veti oda gögös ajkbiggyesztéssel az írástudó. *Tehát még erősebben kell őket szeretni!* És gyógyít, poklosokat tisztít, belemegy a fájdalmak világába, segít fáradhatatlanul. A betegek, akiket meggyógyított, reá se néznek többé, mikor újjongva

elszaladhattak! De hiszen ezek az emberek vesztükbe rohannak! Hiszen szívük tele van tisztátalansággal, bűnös kevélységgel, egész valójuk ádáz bosszúsomj és pokoli gyűlölet, mert nem tudják, ki az Isten és mi az élet! Ah, *vádolni* kell hát! Arcukba csapni a képmutatás vádját, reájok sütni, a Kain-bélyeget, lerántani a leplet kemény, gyilkos szívükről, - ostorral kell fölszakítani belőlük a fájdalmat, hogy meglássák, milyenek és *akarjanak* megjavulni, *amig nem késő!* És szembe áll az egész világgal... s akkor szembe áll vele a gyűlölet világa.

Mit tegyen hát? És megteszi a szeretet legutolsó és legnagyobb lépését. *Rajtam* lássák meg tehát, hogy hová vezet az ő életük! *Az én szívem legyen a szegeletkő*, mely fölfogja és elszenvedi a bűn zuhanó súlyát, mely alatt *nekik* kellene összeomolniok! Odalép az építők életének szegeletére, kitarja ártatlan szívét előttük, a mások megérdemelt büntetésének iszonyú terhét tudatosan, isteni szeretettel rántva magára, hogy meglássák benne *saját sorsukat!* S az építők reárohantak... Még a ki szerette, Péter, az sem védte őt, mert jobban szerette rongyos életét. Judást megejtette a pénz szerelme, Pilátus megingott a császártól, félve, gyáván, közönyösen; cinikus, vérszomjas gyönyörrel verték véresre a katonák, kárörvendő elégteliséggel feszítették meg a papok, az írástudók, a tömeg. Oh, talán olyan is volt, a ki a látványosság kedvéért kívánta halálát. Ott vonaglik töviskoszorus fejjel, véres, portól fekete arccal, mondhatatlan kínna fagyott tekintettel, átdöfött mellel a kereszten és körülötte a világ minden bűne járja a boszorkánytáncot. Mert *ő* akarta, hogy a szegeletre álljon. *Ime a kő, melyet az építők megvetettek!*

Milyen jó, hogy mi, *modern építők*, mi *keresztyének*, megvetéssel, utálattal nézhetünk a Jézus gyilkosaira! Mert ugy-e, atyámfia, te nem volnál képes az Élet Fejedelmének szent arcába vágni? Te ugy-e nem tudnád halálra gyötörni az érted megszakadó szívet? De vajjon csak *akkor, egyszer, úgy* lehetett megvetni azt a követ, mely az élet szegeletére állott? Vajjon nem *magát* a testté lett *szeretetet* csapta arcul, koszoruzta tövissel, szegezte keresztre, dőfte át dárdával az emberi bűn?

Eláll a szívünk verése! Mert a miért azokat megvetjük, a *közöny*, az igazságtól való *félelem*, az *érdek*, a *pénz imádata*, szívünk eszményének *letagadása*, a *más bukásán való öröm* a *mi* bűnünk is, oh jaj, minket ér a gyilkosság iszonyú vádja, a *mi* bűneinkért halt meg az az ember, *mi* vagyunk az, a kit meg akart menteni... *mi* vagyunk az építők, a kik azt a követ megvetettük! Riadtan védekezel? Tagadod? Nem érted? Hát mi volt a fontosabb: a *test*, vagy a *szeretet*, mely benne lakott; az elnémult *ajak*, vagy az *örömhír*, a mit beszélt? Mi nagyobb: a *szív*, mely megszakadt, vagy a *mi benne élt?*... Oh nem az a vonagló *test* volt Jézus, hanem az a *tiszta élet*, melyet drága palota gyanánt kínált nekünk! Ne védekezz! A kik testét megölték, lehet, nem is láttak a testnél egyebet, de *te*, de *mi*, a kik a *szeretetet* tapossuk meg mindennap: *mi* magát az *örök szellemet* öljük meg! Tépd, tépd a Jézus testét, önző ember, nevesd ki együgyű, evangéliumát, jámbor ábrándjait, az utolsó foszlányok mögül, mig lihegő, állati örömmel hahotázol, eléd áll az, a kit megölni akartál: *az örökkévaló Isten!* Porba, állat! Az Istent nem lehet megölni, *magadnak, jobb Énednek* vagy te gyilkosa! A *kő*, amelyet megvetettél, *fölmagasodik előtted* és feléd fordítja kemény életét! *Ime a kő, amelyet az építők megvetettek, szegeletkővé lett*, imádkozz, mert összezúzod rajta bűnös homlokod!... De ne félj! Azért állott a szegeletre és fogadta bösz csapásodat, mert *szeret* téged. Szenvedő valója mögül az *örök irgalom ragyog* reád! Isten az, a ki azt akarta, hogy e rettentő vádbeszédre összetörj, belásd, ki vagy és akarj jóvá lenni! Ha *ő* nem halt volna meg érted, te kellett volna örök halálra juss! Jézus erős szíve a szegeletkő, melyre sarkitanod kell életedet. Ezen a szegeletkövön Isten békessége lakik és templommá nő az élet elzúzott, elnyomorodott viskója. Jézus szíve! Oh építők, öleljük magunkhoz azt a szívet! Oh örök Irgalom, tárd ki előttünk a szivedet!

(Egyházi Ujság. 1913. Március.)

Húsvéti alakok.

A biblia a húsvéti igazságot emberi személyiségek lelkirajzában szemlélteti. Felmutatja bennük azt, hogy az a nagy bizonyosság, mely akkor szivükből felzendült: „Él az Ur!” - mint sugárzik felénk különféle típusu emberi lelkeken át. És ezzel megkapja szivünkhöz az egyetlen helyes utat (amit különben minden írásos remekmű követ), mert világos az, hogy a szubjektív igazság, a megbizonyosodás csak emberi lelkeken át válik a mi emberi lelkünk előtt is igazsággá, bizonyossággá, értékké. Ha a biblia egyszerűen, mint tényt konstatálná Jézus feltámadását, ránk nézve végképpen elveszett volna a húsvéti evangélium belső értéke, míg így megrázó és megdöbbenően igaz képe bontakozik ki előttünk a személyiségek mesteri rajzában a legnagyobb csodának, amit valaha áthevült, bizonyágtevő emberi szívek csináltak meg. Az az érték pedig, melyet igazság és tanulságképpen összevéve nyújtanak, így foglалható egybe: Jézus a legkülönbözőbb, a legellentéteesebb emberi lelkekben is képes meggyőződéssé, látássá emelni azt, hogy él. Kétségtelen, hogy a húsvéti evangélium gyakorlati jelentősége ebben a gondolatban domborodik ki. A húsvéti alakokban (kik alatt az evangéliumi személyeket értem), a mi korunk csaknem minden emberi típusa feltalálható, kivéve talán a közönyöst. Mert az evangélium erre az egy típusra nem tud orvosságot: „Vagy hideg légy vagy forró, mert ha langyos vagy, kiokádlak!” Ellenben ott látjuk a megtért Mária Magdolnát, a tiszta, gyermeteg lelkű Jánost, a csökönyös Pétert, az értelmetlen emmausiakat, a kételkedő Tamást. Mindet összerázta azon a napon egy hihetetlen, egy apokaliptikus élmény hatalmas rázkódása: „Él, feltámadott!”

Lássunk csak egy-két alakot közelebből. Itt van Magdolna. Női típusa a Jézushoz feltétlenül, teljes odaadással ragaszkodó embereknek. Igen helyes úton járnak azok, akik Magdolnát vélik a húsvéti igazság megalkotójául, mert a feltámadás hite kétségtelenül a kételynélküli, a rajongó szeretettel csordultig telt szivü emberek lelkéből nőtt ki. A magdalai leány valószínűleg egyike volt azon sötét, forradalmas, iszonyatos kor áldozatainak: egy tévedt nő, akinek azonban mélységesen érző szíve volt. Épen lelkének ez elmerülő, mély érzelmi világa és az élete között levő nagy örvény juttatja őt bele egy kegyetlen lelki tusába, sodorja a Názáreti útjába, aki végletek közt csapongó lelkére a maga nagy, békességes derűjével az elcsitító hatások egész hatalmát gyakorolja. Magdolna lelke a sötét, viharos tenger: Jézusé a mély, átlátszó, csendes óceán. Lelkiviláguk óriási különbsége, Jézusnak abban az ideglázas korban páratlan nyugalma, békessége alkotja újjá e nő lelkét. Épen ezért hatalma felette korlátlan volt, mert ő alkotta, mindenét neki köszönhetette s ép ezért Magdolna az imádásig menő szeretettel kapcsolódott Jézushoz, ki lelkének „ördögeit” elűzte, békéjét visszaadta. És az, aki képes volt őt egy halálos álomból új életre hívni, ez a jó és szent ember halt volna meg? Ez az élet végződhetett volna korbácsütéssel, keresztfával? Rothadással? Nem! Nem! Hiszen Mária is hallott a Messiásról. Hiszen ő is látta, hogy Jézus az. Nem is lehetett más. A Messiás örökké él! És kicsoda lenne más a Messiás, mint az, akiben olyan lélek és olyan hatalom lakott, mint az ő Jézusában? Mikor ott a sirnál Mária erről meggyőződik, forró, epedő, szomjas lelke meglátja Jézust. Ki ne látná be ennek lélektani igazságát? És ki merné tagadni, hogy Mária életét ez az élő Jézus tette szentté? Hogy aztán itt a tudatlanság, a babonás hit, a keleti fantázia vagy a véletlen miféle szerepet játszott, az mellékes. Az Isten minden eszközt szentté tehet. És ha a mai modern tudomány az eredmények szerint értékeli: melyik igazság adott többet a világnak, mint ez a vízió? Mi így mondjuk: ez az igazság. Magdolnának ugyan csak külső igazság még, de hatása lelki is. Mikorra belső tartalma megéri, akkor már Pál apostol ajkán cseng a húsvéti igazság: „Nem is akarom ismerni test szerint!” De ki tagadná, hogy a belső igazságnak szüksége volt védőburokra, míg megért? Mig belső kényszerből kipattant belőle? Böhm szerint ez a külső, látáson alapuló igazság „kőfal a hit gyöngé plántája körül, mely védi, mig kifejlik”. Mária bizonyossága a hit bizonyossága volt: Hiszem, hogy él, mert nem hihetem, hogy meghalt!

Aztán ott van János, ki bizonyos tekintetben férfimása Magdolnának. Csakhogy míg Magdolna egy nagy átalakulással. Jézus újjászültő hatalmának saját életében tapasztalt ereje következtében veti magát a Mester lábaihoz, addig Jánosról ilyet nem mond az Írás. Ő a semmit nem gondolkozó, teljesen átengedő szeretet mély szívű embere. Követi, mert szereti, csodálatos ösztönből, önkénytelen vonzódásból. Jézus közelében béke tölti el, a nagy lelkek belső harmoniájának varázsos, suggesztív hatalma ez. Ha nincs mellette Jézus, lelke nyugtalan, félénk; ha vele van, gyermeki bizalommal hajlik kebelére. „Ez az a tanítvány, akit szeretett Jézus”, - így nevezi magát. És csodálatos igazsága az az Írásnak, hogy János az, aki legelőbb ér oda a megnyílt sírhoz és megelőzi Pétert. Igen! A megnyílt sírhoz elsőnek a szeretet érkezik. És a szeretet az, amely Jánosban legelőször ismeri fel a feltámadott Urat a tengerparton, míg a többiek szemét homály fedi: „Az ott az Ur!” Mert Jézust a szeretet ismeri fel és tapasztalja, mint élő valóságot. Péter hűsége megy utána, Jakab kitartása harcol érte: de el nem érik. Előttük csak ez a szó lebeg: kövess! De János meglátja őt és felújjong: Ez az Ur! Igaza van az Írásnak: „A tisztaszívűek látják meg Istent.” Meglátják: azaz tapasztalják, átélik, realizálják az eszményt. Egy lépést haladtunk. János bizonyossága már belső. Él, mert a szivem érzi, hogy él!

Lássuk Pétert. Péter csökönyös, makacs lélek volt, a Messiási eszme rajongója. Ez az egy gondolat foglalta el egészen és korának egy embere sem nőtt ugy hozzá a Messiás alakjához, mint ő. Érthető, hogy ez a gondolat vezette Jézushoz is. Ő a Názáretiben a Messiást látta, aki jött, hogy dicsőséggel uralkodjék és soha meg ne haljon, hanem Izrael világhatalmát megalapítva, örökké orszákoljon a földön. És ime, Jézus jósolja, hogy szenvedni fog, hogy meghal. Péter nem érti. Még ellenkezik is. Makacsul öleli magához eszményét, a világhódító királyt. Ha Jézus nem fog uralkodni a világon, nem Messiás. És ezt a következtetést levonatják vele a rohanó események: Jézus szomorú, Jézus búcsúzik, Jézus végrendelkezik, Jézus halálról beszél, gyötrődik, elfogják, elhurcolják. A Messiást!!! Hát tűri? Hát nem parancsol az angyaloknak? Hát nem tesz csodát? Nem?? - Akkor nem Messiás! És megtagadja őt... De aztán jön a kakasszó, jön az ébredés, az önvád, a remény, a megértés első felvillanása. S ettől kezdve Péter újjá lesz. A kereszt fekete árnyéka elborít mindent az ő szívében és a romok felett sir, gyötrődik Péter. De ha őt, mint husvétit alakot akarjuk látni, akkor el kell mennünk Galileába, ahhoz a jelenethez, melyet János ev. 21. fejezete olyan elragadó költészettel állít elénk: „Simon, Jóna fia, szeretsz-e engemet?” Ez a vád, ez töri össze és győzi meg Pétert. E jelenet mély lélektani és történelmi igazságát így látom: Péter a kereszthalál után visszatért Galileába.

Ott, ahol Jézus élt és működött, ahol minden hely édesen és fájón az ő emlékét ébresztette fel a tanítvány lelkében, ott, ahol még forró a levegő az ő szavaitól és járnak-kelnek az ő meggyógyított betegek, ott jön rá Péter, hogy mennyire méltatlanul ítélkezett Jézus felett és ott ragadja meg a földfeletti erejű vágy, hogy elégtételt adjon neki. Lelke vádjában, szívének gyötrő sürgetésében ott tapasztalja Jézust, mint élő valóságot s amíg mind vele foglalkozik, ez az alak elhatalmasodik felette s Pétert összetöri és megújítja. S lesz első zsengéje azoknak, akik megindítják a keresztyén mozgalmat.

Él az Ur bizony, mert összetört és felemelt!

Sokat lehetne ezekről s más alakokról is mondani. De én csak egy pár körvonalat szándékoztam meghuzni itt, melyekből a husvétit igazság arculatának silhouetetei előtűnedezhetnek. Mindenkinek érdemes és szükséges dolog a maga husvétit igazságát e vonásokból megalkotni. A biblia nem varázskönyv, hanem meleg emberi lelkek eleven és hozzánk szóló bizonyosságtétele. Hallgassuk őket jóakarattal és jóreménységgel.

(Egyházi Ujság. 1912. április.)

Galileában.

Elolvasandó: János ev. 21.

Az egyházi évnek az a része, amelyben most vagyunk, azon dolgok emlékezetének van szentelve, amelyek az első husvétól az első pünköstig, a megnyílt sírtól a megnyilatkozott egekből alázúgó lélek kitöltetéséig történtek. Történetileg fogva fel, ez az idő arra a mélységes titokra ad megoldást, hogy miképpen indult meg a keresztyén mozgalom? Az élet nagy mysteriuma áll itt előttünk. Hogyan lesz a földbe vetett és elrothadó gabonamagból kenyér? Hogyan hatalmasodott el a lelkeken a keresztrevert, de meg nem ölhetett isteni élet, hogyan indult meg hódító útjára a sirból és hogyan növekedett meg ezerszeres erőben a Krisztus, mikor emberi élete milliók életévé változott? Olyan mélységes titok ez, melyre emberi szóban választ adni lehetetlen. Ez örök mélységek szemlélete közben a világtörténelemben nyilatkozó örök Isten lehellétét érezzük, halljuk az élet örök vizeinek zúgását, végighullámszik szemeink előtt egy áldott atyai kéztől vezetett felséges világdráma nagyszerű fináléja, végtelenbe csengő rythmusa. Ez az időszak epilogusa annak az örök hőskölteménynek, mely az ember megváltásáért földre jött Isten nagy művét zengi el és prologusa új idők új dalainak, a megváltott emberiség világot megszentelő munkájának. De minden titok megoldására örökös vágy hajtja az embert. Ez a titok pedig, amelyről itt van szó, a titkok titka, az élet örök kérdése... Hogyne vágyakoznánk belepillantani?

Két nagy kérdés áll előttünk. Egy történeti és egy örök emberi. A történeti így hangzik: hogyan indult meg az új, krisztusi élet a Jézus tanítványainak lelkében? Az örök emberi kérdés pedig ez: Hogyan indul meg a krisztusi élet a *mi* lelkünkben? Az első kérdés megoldását János evangéliumának 21. részében keresem, s a másodikat ahhoz kapcsolva próbálom megfejtetni.

A megnevezett evangéliumi fejezet egy gyönyörű költemény. Mikor azt mondom: *költemény*, nem a benne elmondottak történeti valótlanágát, hanem *örök emberi igazságát* akarom kiemelni. A költő szavával ne arra nézzünk, „ami *rész szerint* igaz, hanem ami *mindig, egészben* az.” A keresztyén mozgalom megindulásának csiráit Péter lelkében kell keresnünk, a hely pedig, ahol az új élet mysteriuma a tanítvány lelkében lejátszódik, nem lehet más, mint *Galilea*, Jézus működésének színtere. Erre nem János evangéliuma ad nekünk elsőrangú utalást, mert hiszen ezen evangélium történetietlensége tisztázott tudományos kérdés, hanem a sokkal megbízhatóbb synoptikusok, ahol *Máté ev. 28. 7., 10., 16. versei* és *Márk ev. 16. 7. verse* világosan mondja, hogy a tanítványok a feltámadottat *Galileában* látják meg először, azaz ott tapasztalják, hogy *él*. Mélységesen igaz dolog ez. Nemcsak az bizonyos, hogy történetileg így kellett lennie, *hanem az emberi lélek örök törvényei mondanak áment reá*. Erősebb toll kellene hozzá, mint az enyém, hogy ezt kellőleg festeni tudja. De ime itt áll előttünk János ev. 21. fejezete, mely minden bizonyításnál erősebben, megragadó költészettel fejezi ki a többi evangéliumok említett utalásának örök lelki igazságát. Ott látjuk Jánost, Pétert és a többi tanítványt újra Galileában, ahol azelőtt éltek, mielőtt még ismerték volna a Mestert. Ott látjuk őket, a nagy, lelküket összerendítő kereszthalál után, szívükben keserű csalódással, szomorú sötéttséggel. Milyen lehetett ez a társaság? Röviddel ezelőtt még fényes reménységekkel, elképzelhetetlen csodák hitével, egy szent jövő forró vágyával szívükben követték Jeruzsálembe a Mestert... És most minden reményt, minden vágyat letört a kereszt durva gerendája, mely végigvágódott lelkükön és eltemetett odabent mindent. Véget ért a legfelségesebb élet és vele együtt ezeknek a szíveknek minden álma. De lám együtt vannak. A közös múlt drága emlékei kötik őket össze és a legnagyobb, közös fájdalom. Lelkük egy megfejtethetetlen talánon gyötrődik; hogyan lehetett annak a szent, tiszta, felséges életnek ilyen vége? Hát nem volt ő a Messiás? Nem Isten küldötte volt? - Mi volt hát?... És lelkük tépelődéseit csodálatosan hol

fokozza, hol csendesíti a környezetet. Ez a föld az, ahol ő élt, tanított, gyógyított, vigasztalt, szolgált, ahol szerető szíve ezrek sötét szívét tette meleggé, fényessé.

Amott a hegy, amelyen lelketrázó beszédét tartotta. Itt a fényes tenger, melyen annyszor ringatta őt a Péter hajója. Ez az a hajó, amelyről beszélt. Ez az a deszka, amelyen állott. Szinte rajta van még a lábnyoma. Itt a hajópad, amelyen aludt a viharban. Oh, milyen fenséges volt a nyugalma!. Milyen béke ömlött el a tanítványok lelkén, amikor erejét, szíve nyugodt, tiszta derűjét látták! Ott jön az utcán az az ember, akit meggyógyított! János házában ott az a nő, akit legjobban szeretett s aki legjobban szerette: az édesanyja. És a magdalai leány, akinek ördögöktől gyötört lelkét elcsendesítette! Magdolna, aki azt mondja, hogy látta őt, hogy él, hogy nem halhatott meg, mert erősebb volt a halálnál! És Péter emlékezik mindenre. Emlékszik a messiási bevonulásra és szíve elszorul. Ha kenyeret szeg, az utolsó vacsorát látja. Ha esti csöndben a hegyre ballag, szavát hallja: Meg fogtok botránkozni bennem! Ah, az a tekintet, amikor megtagadta őt! Az a némán, fájdalmasan vádoló szem! Forró vérhullám lepi el szívét most is és könny szökik szemébe. A többire, a rettenetes végre még gondolni is fáj! Csak az az egy édes és felemelő, hogy a legrettentőbb kínokat is bátran és erősen viselte el. Ki lehetett ez az ember, aki így tudott előre mindent és így állotta ki az egész megjövedő vihart? - S ki tudná megmondani, hogy miket áll még ki és miken megy át egy ilyen emlékezőekben élő ember? Vessünk csak egy pillantást arra a jelenetre, amelyet textusunkban olvasunk. Halásznak. Régi foglalkozásukat űzik. Ez is őt juttatja eszükbe. Nincs, nincs az életnek egyetlen mozzanata sem, amelyet ő át nem hatott volna, nincs lelkünknek egyetlen zúga, amelyben ne ő élne, ő, ő és újra ő, az áldott, a hatalmas, a szenvedő, a forrón szeretett Messiás! Azon az éjszakán is, melyen halászni voltak, bizonyára ő volt a beszéd és az el nem beszélt gondolatok középpontja. Talán a helyzet, talán valami hirtelen feltoluló emlékezés adott alkalmat arra, hogy lelkükön hatalmasan érezzék végighullámozni a Jézus életét. Hogy reáébredjenek az igazságra: Jézus velünk van mindenütt és örökké! - Bevallom s igaz lehet, hogy én itt a magam igen gyarló eszközeivel próbálgatom a nagy titok fátyolát meglebenteni. De ha csak egy hangot megütöttem abból, a mi, mint legmélyebb, szent meggyőződés él lelkemben, talán mégis rezonálni fog mások lelke is. Arra mutat minden pszichológia, hogy a tanítványok Galileában ismerték fel Jézus igazi mivoltát, hogy Péter ott látta be igazságtalanságát, ott ragadta meg a forró vágy, hogy elégtételt adjon Mesterének és az ő átforrósodott, megerősödött lelkükből indult ki Jézus a maga diadalútjára az emberiség lelkében.

S hogyan indul meg ez az élethatalom a *mi* lelkünkben?... Az egyházi év ez a része nemcsak az első husvétól az első pünköstig terjedő idő történetének emlékét őrzi, hanem jelképezi az örök husvét és örök pünköst időközét is. A mi lelkünkben is végbe kell mennie mindannak, amit a tanítványok *akkor, úgy* éltek meg. A galileai tenger partján lejátszódó jelenet képe kiszélesedik előttünk és lesz a mi életünk nagy fordulójának képe. A tenger: a zúgó, viharos, mélységekkel gazdag élet. Halászok vagyunk. Gyöngyöket vagy halat, anyagi vagy szellemi jókat kutatunk a mélységekben. Jézus nélkül nem találunk. Amíg az Istenben élő ember ideáljához nem kapcsolódunk, viharos magunk átadásával, mint a vízbe ugró Péter, folytonos megközelítéssel, mint a hajón evező János: addig szegények és nyomorultak vagyunk. Mert János, Péter és a tanítványok az *örök ember* képei: kétségeik és szeretetük, reményeik, ingadozásuk, meggyőződésük és győzelmük a mienk mind. A mi Galileánk: a mi múltunk. Annak ezer emlékezőse, szívárványos szálai, boldog és keserű tapasztalásai kötnek Jézushoz és a jövő attól függ, hogy ad-e erőt a múlt átevezni a partra, ahol Jézus áll? A múlt pedig ad erőt. Vagy hozunk apai tanácsokat, anyai csókakat, nevelői hatásokat, drága tapasztalásokat és akkor állandóan feléje tartunk, mint János, szerető szívvel és rendületlen hittel; vagy az egész múlt csalódás, összeomlás, vereség volt és akkor hozzuk belőle az új élet magját, vagy egy nagy vádat, amely lelkünket égeti és akkor belevetjük magunkat a tengerbe, mint Péter, hogy elhagyva biztos hajónkat, a hullámokkal küzdve érijük el őt!

De az új élet megindulásának titkát teljesen meglátni nem tudjuk. Emberi szem odáig nem hatol, azt csak az tudja, aki *adja* az életet. Áldott legyen, mert ő az *élet* Istene!

(Egyházi Ujság. 1912. május.)

Husvét után.

A Genezáret partja mellett cövekhez kötött bárka ring csendesen. Békés alkonyat. Illatos szellő fodrozza a mélységesen kék habokat. Péter és János állanak a bárka mellett.

- Jöjj hozzám, Péter, - szólal meg János és hangjában mély szánalom cseng, amint társának sötét, fájdalmas arcára emeli gyermeketeg szemeit. Pihenj egy kissé! örökké a hullámokon vagy! Éjjel-nappal a tengeren. És most is üres a hálód. Mert jól tudom, hogy nem halászni jársz!

Péter nagyot sóhajt. Hallgat. János folytatja:

- Jöjj hát hozzám, légy vendégem ez éjjel!

- Nem lehet! Nem lehet! - szól Péter és messze révedez a tekintete a tengeren. - Mennem kell!

- Ki üldöz téged, szegény barátom?

Péter mondhatatlan fájdalommal néz reá. Aztán mintegy rémülettel suttogja:

- Ah, János, éjjel oly borzasztó a Genezáret, ha csendes! Repül, repül a hajó a sík vizen és a szél nyög a koromsötét éjszakában. Nem látni semmit... Csak a szél... a szél beszél... Rettentőket beszél a szél, János!

- Szegény Péter! De hát miért nem jössz a partra?

A másik a fejét rázza. Aztán egyszerre, szinte elfojtott lélekzettel szólal meg:

- Mit csinál az édes anyja?...

- Mária? Csöndes szegényke... A nagy fájdalom összezúzta a szívét. Csak sirdogál...

- Nálad van?

- Igen... Hiszen tudod, hogy így rendelte!

- Tudom... Ime, a te fiad! mondotta rád mutatva. Ime a te anyád, szólt neked. Így beszélted.

- Ugy van. Ezt mondta. Így beszéltem.

- És... és... mondd csak János, nem beszél róla soha? Hogy nem emlegeti, úgy értem.

- Nem. Soha. De persze, mindig rágondol. Minthogy én is. Csak egymásra nézünk és tudjuk, hogy mind a ketten órá gondoltunk... És aztán sirni kezdünk.

A könny most is szemébe szökött a fiunak.

Péter folytatta kis hallgatás után:

- Nehány napja, partra szálltam Magdalában. És találkoztam Máriával, a magdalai lánnyal.

- Most is azt mondja? - suttogta hirtelen János.

- Hogy él? Hiszen én is tudom, hogy él. - Hogy él... az én szívem is mindig ezt susogja. De én nem láttam... Csak az üres sirt Jeruzsálemben.

- Én láttam... Minden éjjel látom a tengeren... a szemét... amint reám néz... úgy, ahogy a főpap udvarán... vádolva, szomoruan... óh, be rettentően drága a szeme!... Fuldokló zokogással takarta el az arcát Péter.

János szorongva nézett reá.

- Nincs nyugtom, folytatta Péter. Megszakad a szívem, ha még tovább kell élnem itt... Mert mindenünnen rám néz a szeme!... Mert megtagadtam!... S most velem van mindenütt... Mit tegyek?

- Előre megmondta, hogy meg fogod tagadni! Ott az Olajfák hegyén, mondotta... Mintha most is hallanám...

- Én hallom... Folyton hallom. Az édes, jóságos szavát... És nincs mit tennem... A minap, amint a szárazon kóborogtam, mikor egyszerre megállok, hát hallom, hogy azt mondja: „Boldogok a szegények... a sírók” - Felkapom a fejem... Hát azon a helyen voltam, ahonnan a sokasághoz beszélt...

- Oh, hogy beszélt!...

- És majd megszakadt szomorú szívem, hogy mégis meg tudtam tagadni!... A multkor vizet kérek egy embertől... rám néz... a szívembe szúr valami... egyszerre megismerem, hogy egy beteg, akit szemem láttára ő gyógyított meg... S megint láttam a szemét, amint szomorúan rám néz. Tovább tántorodtam...

- Én mindig valami nagy boldogságot érzek, ha rágondolok...

- Te... igen. Te nem tagadtad meg őt... De halldd csak!

Egyik éjjel megint a tengeren vagyok. Süt a hold... Végignézek a hajón... S eszembe jut, hogy ezen a hajópadon aludt oly édesen, amikor az a nagy vihar dult a tengeren. Tovább nézek. A keresztesdeszkán, én Istenem! - ott látom a lábnyomát! Mert erről a deszkáról tanított állva, amikor a sokaság a parthoz tódult.

Sirt a szél és felhő borult az égre... S eszembe jutott, hogy hogy szeretett minket... s én mégis megtagadtam gyáván, hidegen, holott ő figyelmeztetett rá... Pedig szerettem, szívemből szerettem... Mondd, mondd, mit tegyek érte? Hogy hozzam helyre ezt a bűnt? - Csak egyszer látnám, hogy tiszta szeme rám mosolyog és nem vádol többé - beh szívesen meghalnék érte! De ennek vége már... Isten veled! Nem maradhatok! Mennem kell! Megöl a nyugtalanság... Megyek a tengerre!

*

Egy másik alkalom... Virrad. János a parton ül és halászik. Friss reggeli szellő hömpölygeti a ködöt a tenger felett. Mint a sirály, száll ki a ködből Péter bárkája és a partba ütődik. Kiugrik. Megöleli Jánost. Sugárzik az arca.

- Megvan! Megtaláltam! - kiált.

- Mi az? - kérdi ez meglepetve.

- Beszélt velem... Nem tudom, hogy volt... Leborultam a deszkára és zokogtam, mint egy gyermek. Jajgattam, hogy szeretem őt, s hogy ne vádoljon többé! És hallottam a szavát. Háromszor kérdezte: Szeretsz-e engemet? Háromszor sikoltottam zokogva, de boldogan, hogy megmondhatom neki: szeretlek, Uram! És ekkor... ekkor megmondta, mit tegyek!

- Mit fogsz tenni? Mit mondott?

- Ezt mondta: „Kövess engem és legeltesd az én juhaimat!” Igen... követni fogom őt... Elhirdetem mindenkinek, hogy él Isten Messiása, hogy őt kell követni! És legeltetni fogom az ő bárányait... Emlékszem minden szavára... El fogom mondani százszor, ezerszer, hogy miket beszélt és miket tett!... Nem félek többé, mert tudom, hogy velem van az Élet Fejedelme!

- Én veled megyek mindenüvé, - szólt János csendesen. - Hová még?

A nap felbukott a tengerből. Aranyzuhatag omlott végig a víz tükrén és ezerszeresen ragyogott vissza belőle a támadó élet fénye. Péter belenézett a napba, s mintha ezredévek távolába pillantott volna, átdicsőült az arca valami mennyei látomástól. És megszólalt csengő hangon:

- Jeruzsálembe!

(Egyházi Ujság. 1913. április.)

Az első vércseppek.

Olvasandó: Ap. Csel. 7. 51-60.

A nagy eszmék aranyvetésének vér a termékenyítő esője. Ime, megindult hódító útjára az Élet Fejedelme az emberek szívében és az első lépése nyomán már vér serked. Jézus szelleme már nagyhatalom: van aki meg tud halni érte. A jelenet, mely textusunkban előttünk áll, valóban megrázó. Egy ifjú ember, egy senki és semmi, szembeáll az ő világának hatalmasaival és arcukba vágja a kérlelhetetlen, haragos, zúgó vádat: „Kemény nyakú és körülméletlen szívű és fülű emberek, ti mindenkor a Szentléleknek ellene igyekeztek, mint atyáitok, ti azonképen. A próféták közül kit nem üldöztek a ti atyáitok? és megölték azokat, akik eleve hirdették amaz Igaznak eljövételét, kinek ti most árulóivá és gyilkosaivá lettetek!” Rettenetes vád, mert István egyenesen az Isten keresztreverésével bélyegzi gyilkosokká azokat, akik a legkegyesebbeknek hitték magukat, akik előtt Isten volt az egyetlen és a minden! Ez a pillanat ép azért olyan rendkívüli fontosságú a keresztyénség történetében, mert egy jelentéktelen ember szívében gyúlt olyan tűz, mely egy egész régi világot akar felperzselni. Itt, a kicsiny ember kicsiny életében roppant össze először a két világ. De a diadal már bizonyos, mert azt a harcot még Jézus eldöntötte. Ami az ő nagy szívében már élő valóság volt, az ömlik itt át a hétköznapi élet emberének szívére, piros vércseppekben a világba: az eszmény, a győzhetetlenséget önmagában hordozó igazság kezdi meg hódító útját a világban. Istvánról azt mondja az írás, hogy „teljes vala Szentlélekkel”. Az a tűz égett benne, amely Galileában lángbaborította az első tanítványok szívét és amely az első pünkösztkor a Péter ajkairól lobogva érintette meg a sokaság lelkét. Érezzük, hogy István alakjában már a diadal záloga van adva, mert az új igazság oly hatalmas és oly boldogító, hogy van, aki életét adja érte. István kiomló vére a Jézus diadalának bizonyítéka az elvérző szív felett.

Mi volt az a boldogító hit, amely az első hitvallók lelkét betöltötte? Az, hogy *Jézus az Élet Fejedelme*, ki az égben, az Atya jobbján áll és akik hisznek ő benne, azoknak életét szentté, boldoggá teszi s magához ragadja majd őket az ő örök dicsőségébe. Boldogító igazság naiv gyermeki köntösben. De szent igazság, mert az élet feláldozása tesz mellette tanúságot. S mit csinált 2000 esztendő kulturája, vallásos fejlődése, lelki kimélyítése, forró munkája? *Igazolta* ezt a naiv hitet. Igazolta hosszú századok legnemesebb emberi személyiségeinek életével, legfenségebb alkotásaival, hogy *Jézus az Élet Fejedelme* és minél jobban megértették és elmélyedtek alakjába, lényegébe az emberek, annál feltétlenebbül hódoltak meg neki és látták meg benne az egyetlen, a parancsoló életideált, az emberi szellem átdicsőült, koronás királyát. „Előbb az érzéki, aztán a szellemi”, olvassuk az apostolnál. Ugy van. Senki se kicsinyelje a fiatal rajongót; a földöntúli fény a szemében az igazság előre vetett lobogása. István megnyilatkozott egeket lát és ez az ő igazsága; mi menyországgá dicsőült szíveket kívánunk igazságul. Az előbbi nekünk csak kép, melynek megtaláltuk a belső jelentését és örök igazságát; István kivetítette lelkéből a menyországot és benne Isten koronás fiát és neki a mi igazságunk lett volna semmitmondó. De előbb meg kellett *látni* azt a mennyet, hogy át lehessen *élni*. A mi lelkünket acélnál keményebb láncszemek kapcsolják bele a világtörténelem folyamába, a fejlődésbe s ezáltal az első indítások világába.

De alapígnkben már látjuk Jézus diadalútjának második lépését is az emberi szívekben. Ott áll egy sötét arcú ifjú ember és őrzi István megkövezőinek felsőruháit. *Saulus*. Az atyák hagyományain felnőtt, buzgó, sőt vakbuzgó farizeus. Szinte gyönyörködő kéjjel nézi István vergődését, szeme diadalmasan föllobog, mikor a nehéz kövek csapásai nyomán kipatakszik az eleven, piros vér. A keze ökölbe szorúl - talán ő is szeretne követ dobni az Isten megsértőjére. Arca rángása, teste vonaglása önkénytelenül követi a köhajtógépek mozgatait. Kíváncsian lesi, fog-e könyörögni a kínzott ember? megtagadja-e hazug tanításait? megátkozza-e a Messiását?

- És szinte lábával dobbant türelmetlen várakozásában. S csodálatos! A meggyötört haldokló nem könyörög hóhéraihoz. Föl se szisszen. Nem jajgat a rettentő kőcsapások alatt. Nem tagad meg semmit. Nem átkoz senkit... Ellenkezőleg! Az arca mind derültebbé lesz. Szinte mosolyog... Bizonyára látja is már az ő királyát. Csakugyan. Megszólal: „Uram Jézus, vedd magadhoz az én lelkemet!” Csodálatos. Saulus nem érti ezt az embert. Hogyan adhat egy átkozott, egy hazug hit, egy megfeszített istenkáromló csábítása ekkora erőt? Hazugság-e az, amiért ilyen könnyen onthatja vérét az ember? Még többet is kell hallania. Az áldozat testét már-már elboritják a kövek. A kövek alól lassan szivárogozik a vér. Meghalt talán. A szeme mereven nézi az eget. Az arca sápadt. Saulus fellelékzik: vége hát a gonosznak! De nem. A vértanú felsemelkedik térdére és nagy fenszóval kiált az ég felé: „Uram! Ne tulajdonítsd nekik e bűnt!” Tehát kínszóért imádkozik. Igen. Saulus hallotta, hogy az a keresztrevert Jézus is imádkozott ellenségeiért, amikor nagyon szenvedett. De hinni nem hihette eddig. Az ő fanatikus, gyűlölettől izzó lelke ilyet elképzelni sem tudott. Miféle hatalom lehet ez emberek szívében?

...Áll lehajtott fejjel. Az ítéletnek vége van. István meghalt már. Olyan, mintha csak aludnék. Saulus nézi a piros, gyöngyöző vércseppeket a gyilkos köveken... Nincs már mellette senki. A kínszók eltávoztak. Nagy csend. Megfordul ő is, hogy menjen. Piros az ég, piros a Kedron pataka, piros minden. A nagy csendben megy Saulus hazafelé. De sorsa el van már döntve. Az első vércseppekben már keresi őt az a Jézus, akit ő üldözni indul. Egy lépést tett már feléje. Jézus meghódította már barátait, most ellenségeit kell rabul ejteni. Te elfogult, vak, gyűlölködő farizeus, te leszel Pál apostol, aki világgá hirdeted majd Jézus nevét és egykor így fogsz szólani: „A miket eddig becsültem, kárnak ítélem azokat és az egész világot szemétként állítom, hogy a Krisztust megnyerjem!”

(Egyházi Ujság. 1912. Junius.)

A királyi út.

A Szent-könyv csodálatos bizonyosságát adja Jézus szelleme hódító erejének. Ott látjuk a makacs Pétert, aki váradalmaiban zsidóbb volt a zsidónál, amint minden hagyománya és szent betűhite középpontjába az ő Messiását helyezi. Ott látjuk Jánost, aki az evangélium legszebb lapjain a görög lélek mély, tiszta tükörében mint világot átható Észet, mutatja fel Jézus szellemét. Az Apokalypsis titáni erejű leírásaiban, a világ végének borzalmi közt Jézus lép elé, mint ítélő bíró, mint mennyei király. Pál égfelé fordított szemei őt látják alászállani szívében megváltó szeretettel, a szomorú földre. Hány lélek és hányféle kép! Majd szelid arcú testvér, isteni irgalmú jóbarát, majd békességhozó király, majd ismét perzselő szemű bíró; itt minden titkot megfejtő Ész, ott minden sebet bekötő gyógyító, egy helyt a jóság szelid szemű megtestesítője, más helyt a tisztátalanság tűztekintetű kiégetője. Melyik volt Jézus? Egyik-e, vagy a másik? Vagy mindenik együttvéve? És felelünk rá az egyetlen lehetséges felelettel: *ő a teljes, az egész, a mindent felölelő embereszmény, kiben minden lélek a maga természete szerint találja meg hiányérzetei elcsitulását, erejét, békességét.*

Idők és emberek változnak. A csendes szeretettel együtt ülő tanítványok, testvérek, a jámbor ösgyülekezet, amint mindig az asztalfőn látja ülni a maga áldott, kenyérszegő Mesterét, eltűnik. Cirkusok porondján harsan fel a vadállatok üvöltése és zendül meg a halálrahurcoltak éneke. A magasban, a theatrum bíortakarója felett isteni szelidséggel mosolygó arc hívogatja a maga véres báránykait. Az ott az Úr. Más az arca, más a tekintete, de ő az. Az eszmény új arcát mutatja, de az eszmény egy. Egy hatalmas császár indul a döntő harcba. Babonás. Pogány lélek. Az égen keresztet lát. A kereszten e szavakat: „E jellel győzzesz!” Constantinus eszménye csodaerejű, varázshatalmú égi király - de bíborban is Ő az, a Názáreti.

Fényes templomok emelkednek. Száz aranyruhás pap tömjénez angyalok seregétől körüllebegett szentkép előtt. A képen glóriás, átszellemült arcú férfi. Messze felül a bűnös, sáros világon. De azért mégis ő az, aki mondta: „Tekintsétek meg a mezők liliomait.” „A rókáknak barlangjuk van, az ember fiának nincs hová fejét lehajtania.” A szent képtől, a fényes templomtól gondozatlan, szörnyű, alázatos emberek fordulnak el. Barlangokban, puszták mélyén durva keresztelők előtt térdepelnek. Miért? A magányban őt követik, a földön járt koldus-istent, aki nem volt király, hanem alázatos szolga, nem a mennyei angyalok seregében élt, hanem a pusztában éhezett. Hazug, képmutató világban, cifrázkodó és zajgó élet közepette szent magányosságban ég ki Assisi Ferenc szeretettől áradó tűzszíve és a Szentföld kövei, otromba falucskái után álmodozik Clervauxi Bernát. De ott a Tiberis partján gyémánttyarás szent ember aranykulcsokat rázva hirdeti, hogy őt bizta meg amaz égi király a meny kapujának őrzésével. És Jézus nevében gyúlnak a máglyák, folyik a vér, hullanak a koronák. Egy „sötétnek” nevezett korban ilyen csodálatosan sokszínű, ragyogó, fény és árny ezerféle változatával hömpölygő áradata bontakozik ki szemeink előtt Jézus útjának. A hányféle vágy ég az emberi szívben: békesség után epedő, magasabb igazságért jajongó, hatalomra törő, vagy elnyomástól gyötört szív, mind, mind Ő benne látja azt, aki vágyainak koronáját hordozza s akit követve, élete megteljesedik. És a mi szellemi látáshoz szokott szemeink nem egyszer naivnak, éretlennek találják ezeket az álmokat. Mi azért valljuk eszményünknek Jézust, mert ő szellemi életünk királya. Amazok testi, érzéki szemekkel nézték. S mégis! Ami nekünk ma értékes és drága az ő alakján, semmit sem mondott akkor. De szükség volt arra, hogy a nekünk durva és kezdetleges álmodozások megőrizzék számunkra az évezredek viharában az ő alakját, képét, melynek vonásaiból mireánk az örök jelentés fényes csillaga ragyog le. Mesékben, csodás legendákban, kegyes álmok mystikus kódében, világuralmi igények áttetsző mázában utazott felénk az idő tengerén át, járva a hullámok felett sértetlenül, mint hajdan, az Élet Fejedelme. A mi szemeink változnak. Időnként másnak látjuk őt. De ami benne örök, az isteni szellem,

mindig az szól az emberekhez a maguk lelke által felfogható hangokon. Mindig az volt ő, ami ma: „emberek és népek Istenhez vezetője”, diadalmas király, az égfelé vágyó és szárnyaló emberek vezére, kinek vezérszava „beledöng az örök végtelenségbe!”

(Egyházi Ujság. 1912. szeptember.)

Az örök tiltakozás.

- A reformáció emlékére. -

Sokféle felelet hangzott el már arra a kérdésre, hogy mi volt a reformáció? Visszatérés volt-e ősi vallásos alapokra, továbbfejlődés volt-e, melyben a keresztyénség szeretetelve az igazságosság gondolatával bővült; vagy talán úgy áll a dolog, ahogy egy történeti felfogás hívei vallják: a vallásos szín csak máz volt rajta és talán gazdasági, vagy más rugók mozgatták az egész „forradalmat”?... Ne törődjünk most ezekkel. *Előttünk*, akik október 31-én. a *szellem felszabadulásának*, a minden *érzéki külsőség* és indokolatlan *tekintély* ellen „*protestáló*” emberi szellem, hatalmasan megzendülő tiltó szavának születésnapját ünnepeljük: minden kétségen felül áll a reformáció *szellemi* s közelebbről *vallásos* eredete, jellege és célja. E sorokban próbáljuk meg lefesteni azt, hogy a történelem útján végigvonuló diadalmas Úr, a mi Jézusunk, hogyan jelenik meg a XVI. század hajnalhasadásában, a ködben vagy az éjszaka *hazug* fényei közt utána vágó emberi szivekben?

Mert a reformáció az ő alakjának, az örök emberi eszménynek új, erőteljes, igaz színeiben való felragyogásából született.

Hát volt-e egy pillanat is, amikor ez a koronás eszménykirály nem országolt az emberi sziveken? Nem volt. Az ő nevével ajkain halt meg a keresztes vitéz Palesztina homokmezőin s az ő nevével ajkain kopogtatott be a barátkolostor rideg kapuján egy mélyszemű, sápadt tekintetű, dúltlelkű ifju: *Luther Márton*. Megragad minket az ő szenvedő alakja, mert nincs a világon szánandóbb teremtés, mint aki szomjas szívvel keresi lelki nyugodalmát, belső egyensúlyát, az életben elvesztett hitét. S az a kor tele volt ilyen rongygyá-tépett lelkű, elrabolt életbizalmat kereső emberekkel... Miért futott Luther a zárdába? Mert ott két kézzel kínálták a lelki nyugalmat. Ott benn, a sötét cellákban lakik a nyugalom Ura... Választottainak, akik lábaihoz vetik magukat, megjelenik töviskoronás fejével, véres alakján rettenetes kínok nyomaival... *Ezt* mind a bűnös világ tette! El ettől az iszonyú földtől, el titokzatos homályba, szent csendességbe! És mert testedben veled jön a világ: véresre verd gonosz tagjaidat, hogy ne kísértsenek! Csak verd magadat, böjtölj és gyötrődj ifju barát, a te királyod a fájdalom királya: meg fog szánni.

És Jézus, az irgalmas istenember nem akart megjelenni a cella agyongyötört lakója előtt... Talán máshol kell hát keresni őt. Bizonyára ott van fényes templomok oltárain, ahol aranyos öltözetű papok hajlonganak, tömjéneznek előtte, ezer gyertyalángtól besugárzott boltívek alatt, ott... *a szent ostyában!* Igen... leszáll a pap imája közben égi trónusáról, menyei gyönyörűségek közül, hogy érzékitődjék meg hívei számára és... ostyává változzék, az ostya pedig Istenné.

Sehogy sem fér ez bele *Zwingli* Ulrich világos, a klasszikus világ élettől lüktető levegőjében megizmosodott elméjébe!

S míg Luther cellájából felhangzik a panasz, hogy nincs ereje a kínzásnak, a sanyaru magamegöklésnek ahhoz, hogy nyugalmat adjon - s majd később meggyőződéssé emelkedik, hogy amint az *askesis* nem, úgy a *pénz* sem tud bűnbocsánatot szerezni, hanem csak a *hit*, a szellem magaátadása Istennek; addig *Zwingli* lelkében is felgyúl az igazság fénye és hirdeti, hogy a mindenható Isten csak szellemiekben érintkezik velünk, érzékiekben soha! „*Az Isten szellem és akik imádják, szellemileg és igazságban kell őt imádniok!*”

Luther *szívével* kapcsolódik hozzá Jézushoz, akinek életében ő is, mint egykor Pál, legyőzve látja a bűnt és a halált s az ő lényébe való elmerülésben az élő Istennel való összekapcsolódás

boldogságát érzi meg. Előtte Jézus alakjában észszel fel nem fogható, csak szívvel megsejthető módon együtt van az ember és az Isten: *istenember* ő, aki, ha magához láncolt, „ha e világ mind ördög volna” is, megmentettünk az örök életre.

Zwingli előtt Jézus igaz *emberi* lénye bontakozik ki az esztelen ceremóniák, fényes hazugságok és gonosz ámitások ködéből. Zwingli *eszével* közeledik Jézushoz és találja meg benne a *szellemiség normáját* hirdető s megvalósító örök *emberi* eszményképet.

S így áll elénk a reformációban *Jézus*, mint a mi örök, Istenhez vezető királyunk, embertestvérünk, akinek áldott szívére át Isten hív és keres bennünket, bűnös gyermekeit - *Isten*, aki örök szellem, minden jónak, igaznak és szépnek tökéletessége, ki, ha vágyunk feléje, ha hiszünk erejében és jóságában, megment, felemel, üdvözt. Nem *cselekedet*, hanem *hit!* - szól Luther a reformációban.

Nem *érzéki ceremónia*, hanem mindent a *szellemhez mérő, szabad ész!* - kiáltja Zwingli.

És ekkor megjelenik komoly arcával, kemény tekintetével *Kálvin János* és szól: Nem hiú beszédek, hanem *élet!*... Mert előtte az a Jézus áll, aki minden szavának igazságát hulló vérével pecsételte meg.

Erős hit az örök Szellem, a mi Atyánk hatalmában és jóságában és e hitnek megfelelő, a szellemi emberhez méltó öntudatos, szabad és tiszta élet: ez a reformáció vallásos eszménye. S ez az eszmény öltött testet és fog minden időben mindig új testet ölteni Jézus Krisztus személyiségében, aki az emberi élet örök, egyetlen igaz eszményét állítja önmagában az ember elé.

Nem az emberi szellem isteni származásában és fejlődésének, tökéletesedhetésének végtelen lehetőségében hisz tehát az, aki „eucharistikus” ceremóniákban keresi az Istent. És aki abban keresi: az nem Jézus szellemében keresi.

„Az Isten szellem s akik őt imádják, azoknak szellemileg és igazságban kell őt imádniok.”

Ime, a *protestáció*, az örök tiltakozás leghatalmasabb, örök időkre, végtelen messzeségekbe belezengő szózata! Legyen ez a *mi* protestációnk és a *mi* hitvallásunk is!

(Egyházi Ujság. 1912. október.)

A szabadság vallása.*

Világot megújító nagy eszmék sohasem pillanatok szülöttei a történelemben. Megjelenésük előtt hosszú időig folytatnak láthatatlan életet; az emberi agy számtalan belátása, ezer és ezer szív sóvárgása, sok, sok verejtékezés, könny- és vérhullás érleli őket meg az emberi lelkek mélyén, míg végre felragyognak előttünk, hirdetve új, nagy idők hajnalhasadását. A reformáció fellépését is hosszú készüllet előzte meg. Nem Luther lelkéből pattant ki, hanem ott működött már a világtörténelem megelőző nagy fordulójában s szülője az emberiség örök vágya volt az igazság és szabadság után. A reformációt megelőző időszak egyike az emberiség nagy adventjeinek. A lelkeken egy megvénhedett világ tűrhetetlen nyomása és a szivekben új vágyak, új szenvedélyek, új törekvések eladdig nem ismert eszmények felé. Mert az emberek szívében él egy örök vágy. Olyan, mint a mérhetetlen ég nagy, titokzatos csillagai. Néha, mikor idelenn hazug napok szórnak káprázatos fényt, elhalványodik. Azt hisszük meghalt. De ha sötét lesz körülöttünk, ha ránkborúl kínos, nyomasztó csendjével a fekete éj, akkor újra feltündöklök ez a csillag az emberek szívében.

Ez a vágy az emberiség örök sóvárgása életének jobbra, tökéletesebbé tételére. Nem mindig van ez így. Néha boldog elfelejtkezéssel tudnak az emberek gyönyörködni az életben. Ilyenkor a kötelesség parancsoló ereje, a felelősség súlya, a nagy, fényes ideálok értéke kiesik az életből: az ember csupa fényben és kikeletben jár. De ez a sok fény egyszer kilobban, ez a kikelet egyszer megfagy. Jön az óra és az emberek szíve ráérzik valami közös, nagy vágyakozásra. Hazug élvezetei helyett nagy feladatok tornyosúlnak eléje, a lelkekre különös nyomással nehezedik elmulasztott kötelességek súlya és a szivekben égő vágy támad a megújulás után. Egy ilyen nagy adventi készülletből lép elénk a reformáció.

Azért mi ma nem egy történeti évfordulót ünnepelünk, hiszen az egyszerű barát alázatos hangú tételeiben nyilván nem a *mi* protestáns eszményünk szólal meg; ezelőtt 393 évvel az emberiség a protestantizmus bölcsőjénél állott és annak első lélekzetvételét figyelte; a mi szemeink előtt 400 éves fejlődés távlata nyílik meg; mi nem az újszülött, hanem a férfiúvá fejlődött protestáns eszményt ünnepeljük, úgy amint a történelemből kibontakozva, a maga tökéletes tisztaságában áll előttünk. Nehéz dolog ez, mert az *eszmények* kultusza igen könnyen válik *emberek* kultuszává. Mert mi emberek, egészen emberileg járunk el akkor, mikor az eszméket emberekhez kötjük, emberekben látjuk, emberekben - követjük.

Igen, mert számunkra az egyetlen megvalósítható ideál az emberi.

Hol láthatnók a protestantizmus eszméjét tisztábban, mint a reformátorokban? De mégis méltatlanok lennénk a mindent szellemivé magasító protestantizmussal szemben, ha ma, a lelki szabadság születése napján, embereket ünnepelnénk. Hiszen ezzel korlátokba szorítanók a minden korlátok lerombolóját, a protestantizmust. Az eszme széttöri a formákat, hogy fejlődésében gátjai ne legyenek, kilép az emberekből, akikben először tündökölt fel, szétfeszíti az intézményeket, amelyekbe belekényszerítették s ma, 400 év multán úgy áll előttünk, mint egy nagy, egyetemes világnézet, mintegy parancsoló életirány, mely réges-régen meghaladta azokat az egyházi korlátokat, melyekben nagyranőtt s talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy a protestantizmussal ellentétes irányzatok arculatában is nem egy vonás az övé!

Mi tehát a tiszta eszmét ünnepeljük és minden idői vonástól eltekintve óhajtjuk megrajzolni annak lényegét.

* E beszéd a kolozsvári ref. theol. fakultás reformációi emlékünnepelelyén mondatott el, 1910. okt. 31-én.

Mi a protestantizmus? Egyszóval felelek és azt mondom: *szabadság!* Egy nevet ejtettem ki, melynek hallatára milliók szive dobban fel, milliók arca gyúl ki. Szemünk előtt vörös zászlókat lobogtatnak forró szélvészek és zúgó, riadó forradalmi dalok csattogásában repül tova előttünk a szabadság, ez a vörösszárnyú, tűzszemű angyal: az emberiség legnagyobb ideálja. Nyomában tűz és vér. Bizony, a szabadság ezerszer volt már fékevesztett szabadosság, gátját szakított folyam rohanása, ezerszer mutatta magát megvalósíthatatlan ábrándnak, ezerszer veszett bele a saját tűzébe. Ki hisz ma már *ebben* az ideálban? De újra mondom: *a protestantizmus szabadság!* Ne tévedjünk. Ezt a szabadságot nem a forradalmak vörös ragyogása örvényli körül, ez tiszta és fehér fényben ég, mely messze jövődök ködébe világít utat. Közelebből határozom meg hát és azt mondom: *lelki szabadság, az ember lelki szabadsága.*

Mint minden nagy dolgot a világon, a protestantizmust is az emberi elmék hosszú, töprengő munkája, nem ismert szépségek meglátása, számtalan forró vágy alkotta meg s egy jobb élet reménységének jegyében született. Az ember *lelki világa* volt a talaj, melyen a reformáció csodaszép bimbója virágba pattant; a lelkek várva-várt tavaszi sarjadzása volt. Az emberek megéreztek, hogy az élet nagy kérdései az ő lelkük kérdéseivé váltak, hogy bennük feltámadt valami, eddig elnyomott hatalom és jogot, életet követel magának. Ez a hatalom: a szabadságra hivatott emberi szellem! Az élethez való e szent jog kivívása az *egyéni lelkiismeret* proklamálásában történt. A protestantizmus megtalálta és a világ középpontjába odahelyezte az *embert*. Többé nem a csalatkozhatatlan tekintély, nem a kívülről diktált törvény dönt a lélek legégetőbb kérdései felett; az ember leszáll saját lelkivilágának ismeretlen mélységeibe, saját lelkiismeretének ítélő szavára hallgat, melyben szabad erkölcsi lénynek ismeri fel magát és megtanulja tisztelni mindenkit a szabad erkölcsi lényt. A világmozgató hatalom a külső intézményekből az emberi érzület birodalmába száll és hangosan hirdeti az *én* jogát! Az egyéniség e diadalrajuttatása elsősorban a vallás terén történt, de csakhamar kiterjed az élet egész mezejére. Egyik tekintély lerombolása maga után vont a zsarnokság halálát minden vonalon. Az ember megtanulja a dolgokat saját szemével nézni. Érdekelni kezdi őt az élet minden jelensége, szomjuhozni kezd a *valóság* megtudása után és amily mértékben szabaddá teszi magát minden, *ránézve idegen* dolog elfogadásától, azon mértékben fedezi fel az élet új meg új szépségeit, melyek mellett értelmetlenül haladt el addig az ember.

Engedjétek meg, így szól az ember a reformációban, hogy a dolgok mibenlétét *én* kutassam, *én* ismerjem meg, *én* tapasztaljam, hogy *én* győződjek meg felőle, igaz-e, amit rám akartok kényszeríteni? Mert amiről aztán *én* meggyőződtem, az a lelkem élő darabjává lett, az valóban az *enyém*. Így a reformáció egyetlen alapelvéből, az egyéni lelkiismeret jogának elismeréséből logikai kényszerűséggel bomlik ki az egész új élet, melynek alapja: *a tapasztalás*, törvénye: *a szabadság*, célja: *az igazság!*

És az eredmény bámulatos. A vallásos megújhódásra megújul az egész élet. Kutató elmék előtt sorra egy-egy új titkot tár fel az addig néma, hideg föld. A csillagok örök, világokat összetartó törvényeket magyaráznak s nem ismert igazságokra tanít az élet izenetét virágról-virágra röpitő bogár. Az egyén tág tüdővel szívja be a szabadság tavaszi levegőjét, tekintete nem bir betelni a napfénnel, melyet immár szabad szemével nézhet, lelkébe bevonul a világ csodálatos színpompája, az új ismeretek tarka serege; az ember ott áll, a saját erejének tudatától megmámorosodva, egy felséges, kikeleti hajnalhasadásban, újjongó kiáltással az ajkain: *Enyém, enyém a világ!*

De ha a protestantizmus csak az emberi tekintély elleni tiltakozás lenne, ha csak az érző, belátó és akaró embernek az egyéni élethez való szabad jogát hirdette volna, akkor a protestantizmus szabadsága: szabadosság lenne. Minden tekintély elvetése: anarchia; az egyéniség jogának féktelen érvényesítése épp úgy erkölcsi elhitványodásra vezet, mint lebecsülése, a törvénynélküli szabadság elkerülhetetlenül hajt bele az állatiasság rabigájába. Törvény nélkül

nincs igazi szabadság! Az eddig elmondottak a protestantizmusnak a negatív, talán a fényesebb, a káprázatosabb, a büszke örömtől lángolóbb arcát mutatták, de mindaz, ami benne örök érték, súlyosabb, nemesebb elem: ezt az arcot komoly, férfias vonásokkal árnyazza be. E vonások: a felelősségérzet, a kötelességtudás, az alázat, a szolgálat. A protestáns ember éppen azért vallja magát oly büszkén szabadnak, mert függésben tudja magát valami abszolút hatalomtól, melynek az ő szabad lelke csak egy szikrája. *Szabad a világtól*, mert szellemével uralkodik rajta, de végességének tudatában *alázattal* borul le egy végtelen szellem előtt, ki által feltétlenül meghatározva érzi magát; életének ősforrása, birtokosa, abszolút ura: az Isten előtt. Azért a *szabadság eszménye maga az Isten*, ki maga a mindenható, tökéletes szabadság és e szabadságot mégis *örökre* lekötötte *egyetlen* nyilatkozás: a gondviselő *szeretet* céljaira és szabad akaratából *csak* jót cselekszik. Hadd fordítsam ránk, emberekre ezt a beszédet. A protestáns ember az abszolút szellem részesének tudja magát. Annak lényege pedig: a *jó*. Így az ember lényege is: a *jó*. A protestantizmus tehát: egyfelől *szabaddáéltel* mindentől, ami e lényeg megvalósulását gátolja, tehát *irtóháboru minden rossz ellen*, de másfelől *kénytelenség*, mely e lényegnek az életben való kifejezésre *ellenállhatatlanul* hajt. Szabad vagyok mindentől, ami lényegemtől idegen - de ez a lényeg az egész életemet leköti önmagának. Csak e lényegtől való teljes függésem érzetében vallhatom magamat igazán szabadnak mindentől a világon s mikor *e bennem élő törvény* előtt meghajlok: a szent és igaz *Isten* előtt hajoltam meg! Ki van zárva tehát minden túlkapás: ami kifelé szabadság, az befelé hódolat, megalázkodás. Szabadság, alázat, uralkodás, szolgálat olvadnak össze a protestantizmusban, mely az egymást kizárni látszó ellentétek örök ölelkedése. Ki érezhette valaha szabadabbnak magát, mint Luther, midőn egy egész világgal szemben lelkiismeretére hivatkozott, vagy egy Zwingli, ki elkékvülő ajakkal is diadalmasan vallotta győzhetetlennek azt, amit magában egyetlen értéknek ismer: a szellemet. De viszont ezek az emberek semminek érezték magukat az Isten előtt. És egy Kálvin, „ki üdvössége bizonyosságának érzetében kihívólag gúnyolja az ördögöt és a halált”, egész életét a legádázabb ellenségek között, valóban borzalmas világban, életét felemészítő szolgálatban éli le, mert oda rendelve érzi magát és ő a szabad ur, egyetlen célt ismer csupán: Soli deo gloria!

Nem folytatom: *Ez a szabadság a protestantizmus*.

Forduljunk egy pillanatra magunk felé. Mi ma a protestáns eszmény? Egy kiváló írónk mondja: „A szocializmus az égből a földre lehozott keresztyénség, a tudomány emberszeretete”. Ugy gondolom, hogy e szavakban első sorban a mi protestáns eszményünk van jellemezve. Mert a protestantizmus az, mely a vallásos lelkek naiv ábrándjaiban élő menyországot mindenestől leköltöztette az emberek sziveibe, a földre. Összetört sok hazug ragyogást, kegyes illúziót, naiv költészetet, de adott komoly célokat, való életet, mennyei erőket. „A protestantizmusban, - mondja Rauwenhoff, - a vallás az ember ügyévé válik”. Valóban. Az élet súlypontja többé nem a túlvilágra esik, hanem ide, az annyit átkozott földre. Az emberek szive lett a meny, melytől értékét nyeri a föld, az egész élet. Az Isten többé nem égő csipkebokorban, hanem az emberek lelkivilágában jelenti ki magát s a lélek épen attól nyeri szabadságát, hogy benne Isten jelentkezik, az egyetlen tekintély, ki előtt porba omlik, hogy csak neki szolgáljon.

És „a tudomány emberszeretete” A tudás a szeretet szolgálatában. Hiszen ez a protestantizmus. Mi mindannyian büszkén valljuk szabadnak az emberi intellektust. Meg vagyunk győződve, hogy minden haladás egyetlen feltétele az emberi szellem szabad, tekintély nélküli működése. Ez egy nagy protestáns elv. De ez még nem szabadság. Az igazi szabadság ott kezdődik, ahol az ész megtagadva gögjét, önhittségét, leköti egész munkáját a szeretetnek, mondjam: a *jónak*. A lélek e nagy önmegalázásában rejlik az élet igazi nagy titka, mert ez egyszersmind felismerése annak az örök törvénynek, mely egy elszakíthatatlan láncsal kötötte solidaritásba az egész mindenséget s *vaskényszerűséggel* utal *egymásért élni*. E törvény

önkényt való betöltése: *a mi szabadságunk. E törvény legtökéletesebb betöltője, Jézus Krisztus, a mi ideálunk!* A megszentelt egyének szivein átlüktető krisztusi élet, mely az emberi intellektus tiszta ragyogásában egy folytonos megújódásra tör, hogy az ember lényegének, a *jónak* szabad, öntudatos kifejtése által létrehozza az emberiség nagy összeműködését az élet tökéletességéért: ez a protestáns eszmény ma és mindaz, a mi napjaink nagy szellemi áramlataiban jó, vagy nemes: a protestáns eszmény tündöklő arculatának reflex sugárzása.

Világos immár, hogy a protestantizmus ezen a fokon összeesik a tiszta keresztyéniséggel, mert lényegét, a szabadságot egyetlen örök törvény szolgálatába adja: *legyetek tökéletesek!*

A protestáns eszményt ünnepelni gyűltünk ma össze. Annyit ér az ünneplésünk, a mennyiben szívünket átforrósítja szabad mivoltunk, önértékünk boldogító érzésével, a mennyiben értelmünket az igazság szabad kutatására megacélozza és akarati világunk központjába kitörülhetetlen jegyként égeti be a szolgálat keresztjét. Igazán ünnepeltünk, ha lelkünkben megfényesedett a protestáns világnézet kettős arculata, melyet nem jellemezhetnék méltóbban, mint Pál apostol e szavaival: *Minden a tiétek - ti pedig Istené!*

És most hadd vessek még egy pillantást a protestantizmus jövőjére. Az idők, melyeket jelenleg élünk, az átmeneti korok minden jellemvonását magukon hordozzák. Ezerféle irányzat küzd, viaskodik egymással kétségbeesett tusakodásban. Szinte mindenik emberi lélek egy csatatér, ahol nagy, világhatalakító elvek roppannak össze. A forradalmak vörös sárkánya végignyújtózott az égen. Ugy tetszik, hogy nagy átalakulások előestéjén vagyunk. A világnézetek harca folyik itt és nem kétséges, hogy bármelyik is arasson diadalt, a maga képére formálja át a világot. Figyelmes szem azonnal észreveszi, hogy az emberi társadalom ezen adventjéből lassanként egy, a protestantizmussal ellentétes világnézet arculata kezd felhajnalani, mely a legszorosabb összefüggésben áll a modern társadalmi fejlődéssel. Ezen irányzat az anyagi javak, a megfogható Istenek bálványozása s ezzel kapcsolatban az egyéniség értékének semmivé tétele.

Nem akarom ezt az uralkodóvá vált világnézetet bírálni, csak egy-két következményére mutatok rá. Nem kell messzire mennünk. Itt táncol körülöttünk egy támadó zivatar minden szennye és pora. Erkölcsi felelősségérzetnélküli, hideg szívű, kenyérláztól elborult lelkű emberek egyfelől, - ez a sötét oldal. És ott a másik, a fényes: emberek, akik az életből kitagadják a kötelességet, a célt, az eszményeket, könnyelműen, pillangómódra akarnak átsuhanni az életen, amely számukra csupa fény és öröm. Elhítványodott az élet, mert kikopott a lelkekből a felelősség és ítélet gondolata! A proletártömegnél keserű, igaztalan pesszimizmust, a világ hatalmasainál léha eüdämonizmust szült ez a világnézet. És mit tegyünk mi? Van-e itt még jövője a protestantizmusnak? Van. Kell lennie! Csak mondjuk ki bátran, hogy ez az irányzat a leggyalázatosabb rabszolgaság. És tiltakozzunk, mint a reformátorok, tiltakozzunk az élet komolyságának aláásása ellen az emberi szabadság nevében! Hirdessük, hogy amely pillanatban az élet egyetlen centrumának, az egyéniségnek jelentőségét megtagadtuk, kivetettük az életből a kötelességet, az erkölcsi komolyságot, megöltük a szellemet, a haladást! Valljuk bátran, hogy minden haladás egyetlen feltétele a társadalmat alkotó egyének szabad erkölcsisége, komoly felelősségérzete. Valóban, így nehéz a világot reformálni, de az élet értéke talán éppen abban rejlik, hogy *nehéz!* - Legyen *szabadságharc* a protestantizmus, elsősorban önmagunk tisztátalansága ellen; mihelyt a magunk hibáitól szabadokká lettünk, azzá lettünk a világtól is és uraivá nemcsak magunknak, hanem a világnak is! *Szabadságra hivatatok: ne legyetek szolgákká!* Mert szabadtást keres a szív, midőn Istent keresi és Isten bírása: *szabadság*. Szabadtást keres az ész, midőn az igazságot keresi és az igazság *szabadokká* teszen. Szabadtás után tör az akarat, midőn az élet megújítására tör és a megújulás: *szabadság!* Oh, vajjon van-e megújulás számunkra?

Már pedig ha van megújulás, annak egyedüli forrása az emberi szívek tiszta, mély érzése lehet, melynek egyedüli irányítója, kormányzója a minden emberi tekintélytől független, szabad emberi belátás s egyetlen kritériuma maga az *élet*. Az *élet* adjon nekünk igazat!

A márciusi eszmény.

Az emberi élet legmagasztosabb, legszentebb pillanatai azok, amikor az adventi sötétségben, adventi fájdalokban vergődő lélek felett hirtelen felgyúló meglátások, fenséges eszmények ragyogása árad el. Nem csoda, ha ilyenkor mindig a legszentebb jelenlétét érezzük. És néha nagy, közös megpróbáltatások, egy egész nemzetre reáfekvő reménytelenségek éjjelében gyúl fel ez a fény. Csodálatos, hogy egy nemzetet anyagi kulturtényezők, intézmények, törvények és fegyverek tartanak fenn és még sem élhet meg, ha nincsenek *eszményei*. Az a nemzet, amely előtt egy tökéletesebb nemzet képe nem lebeg, mint törekvéseinek célja, ép úgy szétomlik, mint az az egyén, aki előtt nem állott saját énjének tökéletesebb mása. Azok a napok, melyeken egy-egy örök emberi eszmény ragyog ki egy nemzet lelkéből, ünnepnapokká lesznek a nemzet életében. Nem tapad hozzájuk vér és szenny, olyanok, mint a kikeleti hajnalhasadás, melyben királyi dicsőséggel kel fel egy jobb jövő napja s az ébredő élet egész szűzies, ígézetes pompájában tárja fel sugarai előtt szépségét, gazdagságát. Ilyen tavaszi ébredés volt Március 15-ike a szabadság, egyenlőség, testvériség proklamálásának napja is. Tudjuk, hogy ezen a napon igazában nem történt semmi világrendítő dolog. Akik csinálták, nem fegyverrel csinálták, csak énekszóval, szavalással. Az egész nap egy mámoros újjongás volt a lelkükben megszületett eszmény szépsége felett. Ennyi volt az egész. És mégis - valóban szép, valóban nagy volt ez a nap. Nem csak azért, mert eszmények születésnapja volt, mert fénye érintetlen tisztaságú, vértelen és mocsoktalan, hanem, mert egy egész nemzet heroikus, önfeláldozó küzdelme mutatta meg, hogy azon a napon valóban az ő eszményeit proklamálták, amelyeket tényleg meg is akar valósítani. Ami azután jött, az már az eszmények realizálódásának folyamata volt. És az az út, melyen az eszmények a magasságok légköréből a földre szállanak: az már véres, könnytől mosott, sóhajoktól terhes levegőjű út. Talán minden eszmény útja a Golgotha felé vezet. A márciusi eszmények ragyogó, örömele világát is beárnyékozta, de meg is szentelte a fájdalom. De minden ilyen megrázó, halálos erőfeszítésben ellobogó nagy küzdelem annak az eszménynek szépségére és nagyságára mutat vissza, amelyért végbemegy. Március 15. nagy eszmények proklamálásának napja volt, mert ezt a napot nagy küzdelem követte. Régi hősköltemények előtt rendesen egy prologust találunk, melyben a költő ékes versekben elmondja, hogy a megénekelendő harc *miért* fog folyni? A nagy ünnepnapok is egy-egy ilyen nagyszerű prologus felújításai, melyekben előre fellobogott azon eszmények tüze, melyeket tisztelői azután hősi harcokban védelmeztek. Március 15-én a magyar nemzet akkori ideáljai lobogtak föl s e prologus után egy egész nemzet elvérző szívének rythmusával megírt hősköltemény következett ez eszmények védelméről.

De mindaddig, amíg ez a nap ünnep tud maradni, bizonyos jele annak, hogy olyan eszmények születésnapja volt, melyek még eszmények, tehát nem valósultak meg és azért kötelezők.

Azért mi ma nem is egyszerűen egy történelmi évfordulót ünneplünk, hanem magát, azt az örök eszményt, mely azon a napon, abban a formában, az akkori körülmények közt jelentkezett. Ez az eszmény pedig: *a szabad nemzet keretében élő szabad ember eszménye*.

Nemzeti szabadság és emberi szabadság! Az egyik a talaj, amelyen a másiknak virága kibomlik. A nemzeti eszme nem korlátja, hanem szükségszerű, egyetlen lehetséges formája az emberi szabadságnak. Az a szabadság, melynek gyökerei nem a nemzet termőföldjéből élnek, igazában már szabadosság. A március 15-én proklamált szabadság a nemzeti szellem erejétől duzzadó örök emberi eszmény volt.

Ime. A márciusi pontok kívánják az eszmények szabad hirdetésének jogát, a sajtószabadságot. Kívánják az ember egyenlőségét a népképviselői törvényhozásban és az egyenlőséget a törvény előtt való meghajlásban. Proklamálják mindezekben az embernek az élethez való

szabad jogát. De korántsem a szabadosságot, mert az életet a nemzet számára erős ethikai kapcsolatokkal kötik le. Szűnjenek meg a születésen alapuló rendek, a kiváltságos osztályok, a haza összes fiai faj- és valláskülönbség nélkül nyerjenek polgárjogot s ha rendekről még szó lehet, azok csak a szellem nemességén alapuljanak, sohasem egymás felett, hanem egymás mellett állván. Legyen testvériség! mondja a proklamáció. Ezekben látta a márciusi magyarság az emberi szabadság biztosítását. De a cél mégis az egységes magyar nemzet kiépítése volt. A nemzeti eszme adja meg az emberi szabadság belső törvényét. Az emberek szabad akaratukból kössék le magukat a nemzet szolgálatára, mert a közös célon dolgozó, öntudatos emberek nem szolgák, hanem a családi hajlék építésén munkáló testvérek. Hogy ez a hajlék erős legyen, hogy falai közt békesség lakozzon, ahhoz szükséges, hogy szabad emberek lakják, de e szabad emberek életét a családi hajlék szent és örök belső rendje, törvénye szabályozza: a magyar nemzeti szellem sajátossága, egyedül való értéke.

És ebben egy nagy, örökigaz meglátás rejlik. A modern szociológia szerint az emberi szellem realizálódása, a kultura „közületekben” él. Ezt a szintelen állítást mondjuk mi így: ami az emberi kulturának, az emberi szellem nagy egységes munkájának erejét, életét, lelkét adja, az az, hogy az egységes emberi kultura különféle erejű, színű és sajátosságu *nemzeti* kulturákból áll. A nap szívében vakító fehér a fény, de a törőprizma hétfélének mutatja. Vond el a nap fehér sugarából az ibolyát, vagy a vöröset: nincs többé napfény. Az egységes emberi szellem életerejének minden nemzeti kultura nélkülözhetetlen, sajátos alkatrésze. Minden nemzetet külön-külön feladatra predestinál multja, tradíciói, faji jellege, erényei és fogyatékosága. S amint az egyén életét a maga hivatásának felismerése, vagy fel nem ismerése emeli a magasba, vagy taszítja a pusztulásba: úgy függ a nemzet élete is attól, hogy felismerte és betöltötte-e azt a hivatást, mely a nagy világgépezetben őt és *csak* őt kívánja és követeli. Ha pedig egy nemzet sorvad, az egész emberiség életerejé halódik. Március 15-ike a *magyar* nemzetet akarta egy tétlen, egy bűnös, egy halálos lethargiából hivatásának, világtörténeti jelentőségének öntudatára rázni. Eszményt adott a nemzetnek, melyet megvalósítani ránézve az étellel, nem követni a halállal egy.

És... megvalósult-e a márciusi eszmény? Megvan-e az az egységes magyar nemzeti állam, mely nem ismer születési előjogokat, hatalmi erőszakot, társadalmi korrupción alapuló rendeket és osztályokat, faji és felekezeti különbségeket? Ime! Utcáinkon vörösen lobogó lámpásokkal, marseillaist énekelve tombol a „holnap” hadserege, a magyar proletárság, a maga szilaj, bosszúvágytól mámoros, fenékig keserű lelkével a forradalmak vérlobogásába fojtani az egész korrumpált, rendeken és osztályokon alapuló, lelketlen kizsákmányolásból élő igazságtalan társadalmat. Ma ez a tábor vallja magáénak Március 15-ét! És megvan-e az egyenlőség, a testvériség két gyönyörű ikerálmának megvalósulása? Igen. Van olyan bizantinizmus, olyan tekintélyuralom, akkora érdekbálványozás, amelyet a magyar társadalom életében sohase láttunk. És megvannak-e a magyar nemzet keretében élő szabad emberek, a szó *nemes* értelmében? Hirdetnek-e itt, ah látnak-e itt az emberek eszményeket, amikre életüket teszik fel, amiket bátran és szabadon kiáltanak bele a piac forrongó lármájába? Mivé lett az eszmények hirdetésének szent joga, a magyar sajtószabadság? Azzá lett-e, aminek *azon* a tavaszon álmodták rabláncukat tépő saslelkek? *Szabaddá* lett, de az igazság és a tisztesség törvényétől; *rabjává* lett, gyáva és megalkuvó rabjává - a materializmusnak. Példákat kíván valaki? Legszomorubb példa, hogy egy nagytehetségű magyar poéta könyvének címe ez: „Vér és arany!” Hogy a világgá kürtölt magyar színműírók úgy tudják ostarozni a bűnt, hogy a néző - megkívánja. Hogy az eszmék harcát vívó emberek nem az emberek intelligenciájára, hanem az érzékeire appellálnak. Hogy vannak szószékek, ahol az etikát a pokol gyötrelmeivel indokolják. És olyanok, ahol a lelkiismeret tiszta harangszavát igazi ércek zengése némitja el. Valamikor a magyar sajtót azért kellett láncbaverni, mert szent, nagyszerű eszményeket akart hirdetni, ma megérdemelné, hogy láncbaverjék, a miért *nem* hirdeti. A miért olyan

szívesen szolgálatába áll minden érdeknek, amelyik megfizeti. De ahol minden eladó, ott mindent meg lehet vásárolni. A szabad embert sohasem lehetett megvásárolni, mert sohasem bocsátotta áruba magát. Akit meg lehet venni, az rabszolga. Annak nincs joga kacérkodni a szabadság szent eszményével, amelyet arcul csapott. Ne folytassuk. A márciusi eszmény ma nincs megvalósulva.

Hiszen tagadhatatlan, hogy az akkori és a mostani állapotok *külsőleg* össze sem mérhetők. A külső kényszerek, a nemzeti és egyéni életet lenyűgöző korlátok, amelyeknek nyomása akkor elviselhetetlen volt, ma jórészt nincsenek. Meg van adva százszorta inkább, mint akkor, annak a lehetősége, hogy szabad egyének munkálhassanak egy független és nagy Magyarország kiépítésén. És az eszmény mégsem valósult meg, mert kiveszett a magyarságból a nemzeti élet egyetlen alapja: *a nemzeti intelligencia, a szuverén nemzeti öntudat*. De hát vajjon bűn-e az, ha a modern ember lelkéből hiányzik ez az érzés, mely apáinkat annyi századon át hevítette? Tehetünk-e róla, hogy nekünk a „hazafiság” emlegetésénél csak szánalmas, puffogó frázisok jutnak eszünkbe, miknek tartalma, ha volt is, rég ki van élve; tehetünk-e róla, hogy nemzeti multunk véres vitézi dicsősége a mi lelkünk előtt elfakult, hogy hősi erényeikért az elmúlt ősöknek mi már nem lelkesülünk, hogy szinte iszonyattal készülünk hazafias beszédek meghallgatására és vagy hideg közönyösség vagy a kacagás ingere lep meg, ha halljuk őket! Talán súlyos vádak ezek, de a ki egy kissé széttekint az ünneplők seregében vagy a saját lelkének világában, bevallhatja, hogy így van. Valóban. A multak dicsőségének emlegetése minket nem képes már megindítani. A „földetrázó viharok” és hasonló egyebek emlegetésére régebben egy pillanat alatt lángba borult a magyar ember szíve, arca: ma ezeknek nincs már hatalma. Kinek a szíve dobban meg, kinek a szeme gyúl ki, ha én azt mondom: „Magyar tenger vizében húnyt el észak, kelet, dél hullócsillaga!?” Hogy ha valaki ezekben keresi a magyar nemzeti öntudatot, tapasztalni fogja, hogy ezekre egy húr sem rezonál a magyar szívekben. Valóban. A jelen hazuggá tette azt a multat és a nemzeti öröm, a büszke vitézi tündöklés, a véres dicsőség költői koszorúja lehervadt a hősök homlokáról.

Hanem - van az életnek *erősebb* hangja is az örömnél. Van a világon más hatalom is, mely a dicsőség fényénél ezerszer erősebben megmarkolja és összerázza az emberek szívét. - A világtörténelem mutat fel egy olyan nagyszerű drámát, amelynek fenséges szépségéhez és igazságához mérten a költő legmerészebb, legszentebb álmai is csak - semmiségek. Ez a dráma arról beszél, hogy amikor egy nagy, dicső emberi szív minden szent öröme, égi sugarraktól beragyogott álma, boldogságot ígérő látása, túlradó öröminenete nem volt képes az emberek szívét Istenhez vezetni: akkor elkezdett a fájdalom megrázó szaván beszélni. Előbb hivatott fénylő arcával, idvezítő mosolygásával, jóságának melegével, nem volt elég erős a szava. És akkor szolgálva lett, felvette a világ bűneit, összetört, alázatos, véres arcát mutatta fel a kereszten: és ezzel a legrettentőbb, legfájdalmasabb hivatással összetörte az emberek szívét, hogy halálos kínjaiból meglássák kiragyogni az Isten őket kereső kegyelmét. Az élet legerősebb szava az, amely a pusztulás, a szétomlás rettentő, fájdalmas nyelven beszél. Ha minket sem lelkesíteni, sem vádolni nem tud már nemzeti multunk fénye, dicsősége, ezer esztendő vérzivataros hivatása, van még hozzánk egy szava a magyar földnek. És e szónak meg kell ráznia, mert kétségbeesett segélysikoltás, a végpusztulás írtózatától hörgő, rettenetes beszéd. Ah, ebben a beszédben az édesanya vádolja halálos bűnnel az Isten és a világ előtt - a saját gyermekeit!

Ime a magyar földön több a nemzet, mint bármikor volt. A magyar földön idegen fajok, szolgánációk kulturája, erős, öntudatos kulturája nyomja el a magyar kulturát. Ime, kél a rögből, a sárból hatalmas anyagi erőből duzzadó idegen fajok légijója, valósággal belőlünk nő ki és a piacon, a tudomány csarnokaiban, a templomokban halálos gyűlölettel gyilkolja meg üzleti szellemünket, anyagi kulturánkat, tudományunkat, vallásunkat. Lethargikus álomban látjuk, amint kicsavarják a kezünkől a szerszámot, a kenyeret, a földet, kilopják lelkünkől

az élet alapját: keleti fajtánk komoly ethikai erejét, sárba tapossák eszményeinket és lassan, szótalanul, mosolygó álarcban rátekerőznek a szívéinkre és megölnék... S mit tesz a magyar nép? a magyar intelligencia? A magyar nép itt hagyja a magyar földet, mert az *neki* nem ad kenyeret. Mert a magyar föld erdőjének fájával, kebelének ércincseivel, rónáinak kalászával életerős, hatalmas idegen fajtákat táplál. Vagy - itt marad a magyar nép és szinte hihetetlen lealjasodással nála sokkal alacsonyabb, értéktelenebb fajták ruháiba bújva, nótáit gajdolván, otromba nyelvét beszéli és kihal a magyar sajátság szokásból, ruházatból, elnémul egy sajátos nemzeti lélek évezredes örömét, bánatát tükröző magyar nóta s elhallgat ez az édes, büszke-zengésű, gazdag, erős, szellemi intelligenciától ragyogó magyar nyelv!

És mit tesz a magyar intelligencia? Ne vegyük túlságosan merész állításnak, ha azt mondom, hogy a magyar intelligencia tulajdonképeni legerősebb hordozója, a magyar középosztály - egyszerűen elbukott. Elbukott egy nagy, világnézetek között folyó küzdelemben. A magyar intelligencia az ember szellemi szabadságának harcosa volt, annak a szellemi szabadságnak, mely minden tekintélyuralomtól szabadon, tisztán a szellem belső törvényei előtt meghajolva, mindig kész volt az élet megújítására törni. Ah, a magyar intelligenciának mindig voltak eszményei, mindig volt érzéke az életet a kötelesség komoly alapjára helyezni. Tudta becsülni az ember önértékét és tudta tisztelni a köteleztetést, mely a szabad embert a közösség szolgálatára hívja. És ez a magasrangú, komoly, erőteljes ethikai világnézet beadta a derekát egy alacsonyabb, léha, minden ethikát kigúnyoló világnézetnek, melyet azonban nálunk, legalább általában sohasem a magyar, hanem mindig egy nála jóval alacsonyabb szellemi értékű, lazább ethikai szerkezetű faj képviselt.

Ez a faj pedig az anyagi javak, a megfogható Istenek bálványozását s ezzel kapcsolatban az emberi személyiség fokozatos lebecsülését hirdeti és gyakorolja. Büszke a maga hatalmára, szabad úrságára, pedig nincs annál alacsonyabb rabszolgaság, mint mikor a szellemi lényegű ember a materiának rabja lesz és féktelen tombolását az élethez való szabad jognak gondolja. Ez az irányzat, amikor az életből kihazudja a kötelességet, a célt, az eszményeket, s mikor végcélul nem tud mást kitűzni, mint a hedonét, az élvezetet: valójában megölte az emberi szabadságot s megölte a nemzetet fenntartó ethikai szellemet is. Nincs jogunk gúnyolódni a vitézkötéses Berzsényivel, amiért ódon versezetekben „tisztá erkölcsről” prédikál, mert íme - igazat ad neki a magyar intelligencia elhitványodása. S amikor erre a világnézetre, mint a legveszedelmesebb ellenségre mutatok rá, távol van tőlem, hogy fajgyűlöletet akarjak szítogatni. Ellenkezőleg. Inkább én is a genovai zsoldossal szeretnék szólni, ki a Bizancért imádkozó császárnak azt mondotta: „Az Isten ma nem az ostromlott városban, hanem a török táborban sátorozik.” Mert a magyar közszellem és az egyének rabszolgasága egy, a *világrend* ellen elkövetett bűn következménye, melyben örök törvény az, hogy *a magasabb, értékesebb szellemű fajok emeljék az ideál felé az alacsonyabb, értéktelenebb fajtákat*. És ha mégis rabszolgákká lettünk, annak oka nem más, mint *a nemzeti öntudat elsoványodása*. És ez egy nagy, egy vádoló bűn! Mert ha egy nemzet nem képes felismerni és a nagy emberi kultúra számára értékesíteni a maga külön sajátos, egyedüli erőit, az letérés a világtörténelmi hivatás útjáról, amelynek vége csak a pusztulás lehet. De ha erősebb nemzetekkel szemben hal el, lehet az a halál egy „nagyszerű halál” is. Azonban, ha egy, természetétől fogva igazán erős, értékes, komoly nemzet, melynek intelligenciája elegendő ethikai alapot ad a maga szuverénitásának megőrzésére a saját földjén: alacsonyabb, értéktelenebb fajok alacsonyabb és értéktelenebb intelligenciájának uralma alá kerül, az már lealacsonyodás, az a nemzeti ideál megcsufolása, az emberi szellem szabadságának megszegyenyítése, mely a pusztulást még csufossá is teszi. Pedig mégis csak erről van szó. Mert ha nem a mi lelkünkben gyökerező és erős a hitem, hogy tényleg nem ott gyökerező, sőt a magyar lélektől merőben idegen, szellemi irányzatok hatalmukba tudnak keríteni minket, ha nem tudjuk megbecsülni és a jelenbe átültetni a nemzeti múlt értékeit, miközben körülöttünk, mint a burján, nő fel a földből minden

idegen sarj és anyagilag, szellemileg túlszárnnyal minket: akkor mégis csak annak a sajátos erőnek kellett elvesznie, amelyet éppen *magyar nemzeti intelligenciának* nevezünk. Ennek elveszése pedig a mi bűnünk. S ha tudjuk, hogy az, valóban valami más kötelesség vár reánk e napon, mint a fajgyűlölet, az ádáz bosszú tüzének felszítása. És kell, hogy meglássuk e kötelességet, mert hasonlók vagyunk a mámoros emberhez, akinek még csak egy pillanata van az ébredésre, mikor a gyilkos keze már a torkán van. Mert az a hajó, amely a mi testvéreinket, idegen földre vándorló véreinket viszi: a magyar intelligencia koporsója; annak a kalapácsnak az ütése, amelyet magyar kézből csavartak ki, a magyar intelligencia koporsószögére hull; az a könyv, amely magyar nyelven csúfolja az emberi szellem komolyságát: a magyar intelligencia gyászjelentése; azon a szószéken, amelyről magyarul hirdetik Mammon istent: a magyar intelligencia búcsuztatója szól. Ahol pedig az intelligencia visszahanyatlott, ott a szabadság halódik, ahol nincs nemzeti intelligencia, ott szó sem lehet nemzeti szabadságról.

Évekkel ezelőtt éppen ezen a helyen, éppen ezen a napon mondotta Molnár Albert, hogy „új honfoglalásra, talán egy új vérszerződésre van szükségünk.” Mi emberek, szinte egyénenként másképpen gondolkozunk. De akik e pillanatban ezen a helyen együtt vagyunk, tudjuk, tudnunk kell azt, hogy bármit hirdessenek is az emberek, az eszmények e megszentelt helyéről az eszmények hirdetésének elnémulnia nem szabad. Nem jogunknak, hanem kötelességünknek teszünk eleget, amikor hirdetjük az új honfoglalás, az új vérszerződés szükségét. Az a Jézus, aki sírt a pusztuló Jeruzsálem felett, ostort is tudott ragadni, hogy a kufárokat kiverje a templomból. Ezen az ünnepen nem sírnunk kell. Vagy nem csak sírnunk. Ezen az ünnepen, ha ugyan ünnepünk még ez a nap, készülünk kell „egy második, egy új márciusra”. A szabadság ünnepén - ítéljük önmagunk felett. Igazán szabad emberek vagyunk-e hát? Igazán szabad ember-e az, akinek szabad olyannak lenni, amilyen éppen lenni akar? Azt jelenti-e a szabadság, hogy nincs se törvény, se külső, se belső korlát, mely akaratumnak útját állja? Én hirdetem ezen a napon annak a szabad embernek eszményét, ki mikor az egész világtól független úrnak hirdeti magát, alázattal köti le életét a szellem örök törvényeinek szolgálatába.

Oda térek vissza, ahonnan kiindultam. A nagy eszményeket nagy harcok igazolják. A szabadság eszményét, ezt a legfenségesebbet, ezt a legemberibbet, csak egy nagy szabadságharc igazolhatja. A jövő szabadságharcát nem a fegyver, hanem az intelligenciák vívják meg. A magyar nemzet szabadságharcának a magyar intelligencia felszabadításáért kell lefolynia. Mert ebben az országban mi vagyunk és csakis mi lehetünk az a faj, amelynek legerősebb szellemi hatalma van kiküzdeni és megvalósítani az egyetlen önérték: az emberi szellem szabad érvényesülését. A magyarság hivatása az, hogy ebben az országban emberhez méltó életet teremtsen.

S azért mi *egyénenként* harcra hivatunk az emberi szabadságért. Nem szabad megengednünk, hogy a felelősségérzet megtagadása, a féktelen individualizmus érvényesítése aláássa az emberi élet komolyságát. Hirdetnünk kell, hogy a melyik percben megtagadtuk a kötelességet, a célt, ahogy kikopott lelkünkben az ítéltetés gondolata: azonnal megöltük a szellemet, a haladást. Mondjuk csak ki bátran, hogy minden olyan irányzat, mely az emberi szívek tiszta, mély erkölcsi érzését az érzéki hedonizmus mocskával zavarja fel: ellensége az emberi méltóságnak, hogy minden törekvés, mely a szabad emberi intellektus világos látását az állati ösztönökre vagy a megavult tekintélyre, divatos vagy penészes bálványokra való appellálással téveszti meg, rabszolgákká alacsonyítja a lelkeket. Akármilyen maradinak, levegőbenlógónak lássék is, csak egy lehet a teendők: hívjuk, ha kell, halálos párviadalra, elsősorban önmagunk életében a szellemiséggel ellenséges hatalmakat s egy megtisztult, szabad, komoly, nemesen szép emberi életfolytatásban cáfoljunk rájuk!! A legnehezebb, de az egyetlen, az örökóta zúgó parancs magaslik fel előttünk: Változtassátok meg elméteket, mert mit használ valakinek, ha az egész világot megnyeri is, de lelkének kárát vallja?! - Aki nem tudja követni a pa-

rancsot, az elveszett. De aki követvén, urává lesz önmagának, urává lett az országnak is. Ah, a magyarság szívének *egy* dobbanással, elméjének *egy* meglátással, akaratának *egy* heroikus fellángolással kell arra törnie, hogy urává legyen önmagának, hogy urává lehessen az országnak is. Egy szent elhatározás - mondjon áment reá!

(Elmondott a Kolozsvári Ref. Theol. Fakultás 1912. márcz. 15-iki ünnepélyen. Megjelent a Ref. Szemle 1912. 12-13. számában.)